

Filozofie, ekonomie, politologie, sociologie, psychologie, historiografie

MARATHON

Zvláštní číslo/2012

číslo 113

**Teoretický časopis věnovaný otázkám postavení
člověka ve světě, ve společnosti, v současném dění**

OBSAH

1. ÚVODNÍ POZNÁMKA.....	2
2. DISKUSE O PRIORITÁCH VĚDECKÉ A VÝZKUMNÉ ČINNOSTI NA VŠFS	3
Úvodní poznámka k diskusi	3
K vymezení priorit vědecké a výzkumné činnosti na VŠFS (Radim Valenčík)	5
První ohlasy (Arnošt Klesla, Jan Mertl).....	11
Z historie vědeckých týmů působících v naší zemi (Radim Valenčík)	12
Proč tak těžko a proč to pořád nejde (Petr Matějů).....	15
Hledisko praxe včetně praxe výuky na VŠFS (Jaroslav Vostatek, Petr Wawrosz a další)	17
O vzdělání, jeho obsahu, roli i o vzdělanostní společnosti s trochou skepse (František Zich a další).....	20
Význam mezinárodních a tedy i globálních souvislostí (Tomáš Teplík a další).....	25
Několik poznámek k tomu, jak chápat vzdělanostní společnost (Radim Valenčík a další).....	33

MARATHON

Internet: <http://www.valencik.cz/marathon>

Vydává:

Radim Valenčík
jménem Otevřené společnosti příznivců
časopisu MARATHON

Vychází od listopadu 1996

Registrační značka: MK ČR 7785

ISSN 1211-8591

Redigují:

Vladimír Prorok
e-mail: prorok@vse.cz
Pavel Sirůček
e-mail: sirucek@vse.cz
Radim Valenčík (224933149)
e-mail: valencik@cbox.cz

Redakce a administrace:

Radim Valenčík, Ostrovní 16
110 00 Praha 1
tel.: 224933149
e-mail: valencik@cbox.cz

MARATHON is a bi-monthly Internet magazine founded in Prague at the end of 1996. Its aim is to help to clarify, from central and east European perspective, the reasons of present entanglement of the world developments, and participate in the search for prospective solutions.

About 120 authors contribute to the magazine on a regular basis and more write for it occasionally. So far MARATHON has been published in Czech with occasional documentation annexes in English or German. English summaries of articles are envisaged based on specific interests of readers.

Themes most often treated in the magazine include human capital, investments in education and other forms of human capital, nature and consequences of globalization, new approaches in economic theory (an attempt for synthesis of seemingly disparate concepts of K. Marx, J. Schumpeter, M. Friedman, G. Becker and R. Reich with regard to role played by innovations and the search for new space for economic growth), etc. Several specific projects of human capital investments have been developed on the basis of concepts analyzed in MARATHON.

The magazine can be accessed at:

<http://valencik.cz/marathon>

E-mail contact: valencik@cbox.cz

Do rukou se vám dostává Zvláštní číslo časopisu Marathon za rok 2012. Jako obvykle, nejdřív některá základní sdělení:

- Zatím je časopis šířen finančně nenáročnými formami - několik xerokopií, prostřednictvím disket, zasílán prostřednictvím fax modemu, prostřednictvím sítě INTERNET (<http://valencik.cz/marathon>).
- Časopis vychází jednou za dva měsíce, vždy 15. dne prvního z dvojice měsíců, které jsou po sobě. Nejbližší řádné číslo (1/2013) bude vydáno a objeví se na Internetu 15. ledna 2013.
- Rozsah časopisu je 40 stran tohoto formátu, což odpovídá přibližně 120 stranám standardního formátu.
- Kontaktní spojení, na kterém lze získat podrobnější informace o časopisu, vyjádřit připomínky, zaslat příspěvek apod., je (prozatím) prostřednictvím domácího telefonu: 224933149 (R.Valenčík).
- Příspěvky, případně připomínky a náměty, vzkazy redakci apod. lze rovněž zasílat na e-mailovou adresu: valencik@cbox.cz.
- V srpnu 1997 byl Marathon registrován ministerstvem kultury ČR, na vyžádání je distribuován užšímu okruhu čtenářů v běžné časopisecké podobě, je rovněž k dispozici v Národní knihovně v Praze Klementinu.
- Od počátku roku 2006 je Marathon vybaven redakčním systémem, prostřednictvím kterého lze zveřejňovat příspěvky a reagovat na již uveřejněné příspěvky.
- Příspěvky uveřejňujeme vždy recenzované, zpravidla včetně recenze (příp. ohlasu).

1. Úvodní poznámka

Letošní zvláštní číslo věnujeme zajímavé diskusi o prioritách vědecké a výzkumné činnosti, která proběhla na Vysoké škole finanční a správní během letních prázdnin. Byla natolik zajímavá, že ten, kdo se seznámí s jejím průběhem a myšlenkami, které zde zazněly, nebude litovat

Ještě před tím několik informací o významné akci, která dost podstatně s touto diskusí souvisí. Jak jsme již informovali v minulém čísle, proběhl 24. a 25. září 2012 na VŠFS 15. ročník mezinárodní vědecké konference Lidský kapitál a finanční management. Pravděpodobný termín příštího ročníku je 23. a 24. září 2013. V minulém čísle jsme mj. uveřejnili i následující informaci:

Use of the knowledge from the XVth year of the conference in the preparations of the XVIth year of the event

The XVth year of the conference confirmed its increasing status, which allows the preparation of the following year as a prestigious event with a broad international representation. To achieve this target it appears desirable to use in particular the following:

1. To substantially increase the scope for the exchange of ideas, and not only within the limited options at the time of the conference. Therefore all participants interested in the conference will be invited to send their contributions or main themes by the end of March 2013. All these contributions will be posted on the website, which will enable all participants to react during the main speeches at the conference. It would also be possible to come out with a contribution that will critically or positively respond to other contributions. The almanac will include the basic contributions as well as those that will react to these basic contributions. The exact time schedule and the rules will be published by the end of the year.

2. Based on the findings of this year's conference we have identified two issues that we consider to be the key ones (both in terms of the theoretical content and the social significance): A) How to achieve an extension of voluntary productive employment in professional markets? B) How to apply the game theory to identify the role of the individual players in implementation of reforms in the areas of social investment and social insurance? The best contributions to the given topic will be evaluated by the program committee before the conference and will be included in the program in the form of an annual lecture.

Na přípravě prezentace pracovních materiálů na www stránkách 16. ročníku připravované konference na tradiční téma Lidský kapitál a investice do vzdělání začínáme intenzivně pracovat. Budeme zveřejňovat příspěvky, které obdržíme od počátku příštího roku do konce března. Příspěvky mohou mít nejrůznější podobu – odborného článku, prezentace, abstraktu, několika poznámek, reakce na již zveřejněné příspěvky apod. Musí být však v jazyce anglickém. Zajímá nás zejména odpověď na otázky:

1. Jak vymezit pojem „vzdělanostní společnost“ (knowledge society) a obsah procesu jejího vzniku?
2. Jak spolu souvisí reformy v oblasti vzdělání, péče o zdraví, penzijního pojištění?
3. Jaké možnosti prodloužení období dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích lze využít?
4. Které nástroje teorie her lze aplikovat na problematiku realizace reforem souvisejících s přechodem ke vzdělanostní společnosti (na potíže, které zde vznikají, konflikty, případy zneužívání reforem apod.).

Uvazujeme o možnosti vypsát soutěž o nejlepší příspěvek k odpovědi na uvedené otázky formou aktivní účasti na konferenci (počínaje diskusí na www stránkách věnovaných konferenci, hlavním příspěvkem i vlastní účastí na konferenci).

2. Diskuse o prioritách vědecké a výzkumné činnosti na VŠFS

Úvodní poznámka k diskusi

Trochu z historie

Pokud bychom měli co nejstručněji charakterizovat hlavní přednost vědecké a výzkumné činnosti na Vysoké škole finanční a správní (která se projevila již před jejím vznikem, tj. při její přípravě v podmínkách Bankovní akademie), pak je to týmovost. Byl to zásadní požadavek B. Šenkýřové (tehdejší ředitelky Bankovní akademie), kteří sdíleli další „otcové zakladatelé“ (V. Čechák, A. Kubiček). Nutno připomenout i ty, kteří se svou životní zkušeností (opřenou mimo jiné či spíše především o svou činnost v předních vědeckých týmech již v úspěšných 60. letech) zasloužili o to, že k naplnění myšlenky týmovosti významně přispěli (akademici J. Jirásek a F. Charvát).

Jak souvisí týmovost práce a stanovení priorit

Schopnost fungovat jako tým, a to jak po stránce odborné, tak i mezilidských vztahů, byla příčinou úspěšného startu VŠFS a její rychlé expanze jak pokud se týká počtu studentů, akreditovaných forem studia, tak i rozšíření odborného zaměření. Hodnotu týmovosti sdíleli další pracovníci, se kterými VŠFS zahájila svoji činnost a kteří na ni dále přicházeli. To s odstupem času vyvolává potřebu znovu promyslet a svým způsobem i „procítit“, jak posílit týmovost v nových, podstatně náročnějších podmínkách, ve kterých musíme porovnávat to, co dokážeme, jak se světem, tak složitými a někdy i vyhocenými problémy praxe. V tomto smyslu lze uvítat i doporučení akreditační komise, která při příležitosti průběžného vyhodnocení úrovně realizace doktorského programu vyzvala VŠFS, aby věnovala pozornost jádru svého vědeckovýzkumného programu a týmové spolupráci těch, kteří ho personifikují. Odsud vyplývá smysl diskuse o prioritách vědecké a výzkumné činnosti (která z popudu B. Šenkýřové začala již dříve a která byla po formální stránce zahájena materiálem R. Valenčíka z 26.6.2012). Platí totiž následující:

Týmovost = (především) společné úsilí vyvinuté k dosažení společně uznaných priorit.

Bez jasného vymezení priorit nemůže vzniknout tým, bez týmu není možné efektivně dosáhnout cíle dané prioritami. Proto má diskuse o prioritách vědecké a výzkumné činnosti, která proběhla na VŠFS zejména

v období prázdnin 2012 s mírnými přesahy do letního i zimního semestru příslušných akademických roků značný význam. Myslím, že tato diskuse je dost pádným důkazem, že se to s vědou u nás na VŠFS myslí hodně vážně a že pro kvalitní a původní výsledky vědecké a výzkumné činnosti jsme ochotni, ale i schopni obětovat velmi mnoho.

O jaké priority se jedná a jak spolu souvisejí

Vymezení priorit současně umožňuje dát odpověď na otázku, jaká témata spolu vzájemně souvisejí (a to tak, že bez respektování této vzájemné podmíněnosti nelze dostatečně úspěšně rozvíjet badatelskou činnost v žádném z nich). Pokud například jsou v úvodním materiálu k diskusi z 26.6.2012 vymezena následující témata: „*problematika zrodu vzdělanostní společnosti; vzájemná podmíněnost reforem v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění; produktivní pohled na dlouhodobost (klíčový význam možnosti vytvoření podmínek pro prodloužení horizontu i zenitu období dobrovolného produktivního uplatnění člověka); teorie her jako nástroj dekódování chování lidí, odhalení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad; specifika vývoje finančních trhů v současné době; metodologická reflexe interdisciplinární a týmové práce*“, pak to neznamená, že např. oblast financí spadá jen do jedné z priorit.

Ríkáme tím, že oblast financí (finančních trhů, krizových jevů na finančních trzích apod.) analyzujeme, nahlížíme z hlediska ostatních priorit (např. toho, jak se do dané oblasti promítají reformy sociálního investování a sociálního pojištění, jak souvisí krizové jevy v dané oblasti se složitostí přechodu ke vzdělanostní společnosti apod.). Vymezení priorit je v uvedeném smyslu totéž, jako formulování série hypotéz týkajících se významným souvislostí mezi různými oblastmi reality, kterým badatelská činnost věnuje pozornost.

Upozornění na jeden důležitý problém, se kterým se budeme potýkat stále více

V souvislosti se zdůrazněním významu týmovosti výzkumné práce je nutné upozornit na jeden zásadní problém a rizika, která z něj vyplývají. Na jedné straně je nepochybně pravda, že společenská realita, zejména tak složitá, jako je ta současná, si nutně vyžaduje týmový přístup v oblasti vědecké a výzkumné práce vycházející z definování priorit, pokud mají být jeho výsledky využitelné při řešení reálných problémů. Dílčí, izolované bádání nemá šanci dospět k něčemu, co může být samo o sobě (bez toho, aby bylo využito v rámci badatelského úsilí jiných, a to badatelského úsilí v rámci týmové práce) oporou při řešení problémů současné společenské reality. Toto tvrzení se zdá být zcela triviální a patrně i triviální je.

Na druhé straně v podstatě globální „honba za body“ pěstovaná v rámci akademické obce k posílení týmovosti, interdisciplinarity, propojování různých vědních disciplín apod. rozhodně nepřispívá. Spíše naopak. Věda ztrácí spojení s praxí. A dokonce to těm, co suplují její roli vnášením návrhů, jejichž smyslem není řešení problémů, ale jejich zneužití k „dobývání veřejných zdrojů“ ve prospěch různých soukromých skupin vyhovuje, resp. poskytuje živnou půdu. Právě to zásadním způsobem ohrožuje pozici vědy ve společnosti i její vývoj.

Posílení role vnějších (mezinárodních) kritérií při hodnocení projektů i výstupů naší domácí vědy výše uvedený problém neodstranilo, ale naopak, spíše posílilo. Rostoucí rozestup mezi tím, co lze nazvat „unikovým tématem“ (které zcela záměrně nemá a ani nechce nic vypovědět o povaze současných problémů), a stále vyhrocenějšími problémy reálné praxe je snadno dokumentovatelný, pokud se podíváme na historii přijatých badatelských témat i uznaných výstupů badatelské práce v časovém horizontu dejme tomu 10 let u nás i ve srovnatelném zahraničí. Čím se problémy praxe více vyhrocují, tím více se (o „body“) usilující část vědecké obce snaží od nich uniknout. A „sbírá za to body“.

Na otázku, jak se s tímto projevem vyrovnat, není jednoznačná odpověď. Podle mého názoru je důležité vytrvat, nevzdávat týmovost a hledat na jiných akademických pracovištích, zejména mezi skutečnými a špičkovými odborníky ty, kteří si uvědomují, do jak složité situace se současná věda o společnosti dostala – a to nejen v důsledku omezeného přílivu finančních prostředků na její financování. Nastolit tento problém jako problém – a to tak, aby jej reflektovaly i kompetentní orgány (včetně např. akreditační komise). Na základě řady neformálně vedených rozhovorů vím, že tento problém je pocíťován jako problém dostatečně reprezentativní částí odborné veřejnosti, u které rozhodně nelze předpokládat nekompetentnost nebo být jen snahu obcházet tvrdá kritéria, která – pokud jsou adekvátní – skutečně vědě prospívají.

Poznámka k formální úpravě textu

Provedl jsem jen některé drobné úpravy:

- Odstranil překlepy, pokus jsem si jich povšimnul.
- Zavedl jednotnou grafickou úpravu.

- Pojmenoval nepojmenované obsáhlejší příspěvky (snažil jsem se vystihnout jejich „duch“) případně u obsáhlejších textů vložil mezititulky (názvy jednotlivých částí).

Řazení je téměř výlučně podle času, jen v jedné z kapitol jsou sdruženy příspěvky, které na sebe bezprostředně navazují, i když časově jsou trochu více vzdálené.

Materiál neotevřený, proto když na něj kdo bude reagovat, určitě to bude ve prospěch věci. Počítám s tím, že v příštím roce ve stejnou dobu bychom se k uvedeným otázkám měli vrátit. Ostatně:

Na žádné jiné naší vysoké škole podobná diskuse už hodně dlouho neproběhla. A tak zajímavá - vůbec u žádné nevím. A to už jsem pamětník. Myslím, že tato diskuse je dost pádným důkazem (možná i pro akreditační komisi), že se to s vědou u nás myslí hodně vážně a že pro kvalitní a původní výsledky vědecké a výzkumné činnosti jsme ochotni, ale i schopni obětovat velmi mnoho.

Děkuji všem, co se diskuse zúčastnili.

Radim Valenčík, listopad 2012

K vymezení priorit vědecké a výzkumné činnosti na VŠFS

(Úvodní materiál, 26.6.2012)

Radim Valenčík

Cílem těchto několika poznámek je ukázat souvislost mezi určitými tématy vztahujícími se k širšímu problému (reforem v oblasti financování vzdělání, zdravotní péče, penzijního pojištění apod., tj. toho, co lze označit za systémy sociálního investování a sociálního pojištění). Přitom tak, aby každý, kdo se zapojení do některého z dílčích témat, měl oporu v postupu teoretického bádání v libovolném jiném tématu. Jinými slovy – přirozená souvislost mezi určitými tématy umožňuje, aby postup v kterémkoli směru napomáhal postupu v ostatních směrech. Využití této možnosti má značný praktický význam z hlediska odborného, kvalifikačního a akademického růstu zejména mladších pracovníků. Pokud jim na základě toho může být VŠFS oporou, tak to může napomoci i jejich získávání.

Zkušenost z dlouholeté výzkumné činnosti na VŠFS ukazuje, že určité okruhy společensky relevantních odborných problémů spolu vzájemně natolik souvisejí, že bez teoretického uchopení těchto souvislostí:

- Věda nemůže dát dostatečnou odpověď, pokud jde o praktické řešení problémů, které jsou s příslušnými tématy spojeny (nemůže dát prakticky využitelná doporučení, která by byla praxí využita).

- Věda nemá prostředky vnitřní teoretické reflexe vlastní konzistence (nemůže sama sebe posuzovat jako věda podle kritérií vědy).

K podobným poznatkům patrně dospívají všude tam, kde má výzkumná činnost týmový a interdisciplinární, kde se vyznačuje personální a obsahovou kontinuitou a kde se orientuje na společensky významná témata. Konkrétní podoba toho, co a jak spolu vzájemně souvisí, může mít různou podobu. Ta je určena výchozími tématy, zaměřením osob, které se na výzkumu podílejí, spoluprací s dalšími výzkumnými organizacemi a institucemi, které výsledky výzkumu využívají. Priority výzkumu a vzájemná souvislost mezi nimi (v tom smyslu, že řešení některých otázek v určité oblasti předpokládá rozpracování odpovědi na otázky v navazující oblasti) mají však i určité obecné charakteristiky, jejichž odhalení samo o sobě patří k významným výsledkům vědeckého poznání.

V případě části výzkumného programu VŠFS jde zejména o následující okruhy problémů, resp. společensky významná témata:

- **Problematika zrodu vzdělanostní společnosti.**
- **Vzájemná podmíněnost reforem v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění.**
- **Produktivní pohled na dlouhověkost (klíčový význam možnosti vytvoření podmínek pro prodloužení horizontu i zenitu období dobrovolného produktivního uplatnění člověka).**
- **Teorie her jako nástroj dekodování chování lidí, odhalení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.**
- **Specifika vývoje finančních trhů v současné době.**
- **Metodologická reflexe interdisciplinární a týmové práce.**

(Členění témat, charakteristika jejich obsahu, doplnění některých dalších bodů či naopak redukce jsou přirozeným způsobem upřesňování priorit).

Stručně řečeno: Problematiku reforem v oblasti financování vzdělání, zdravotní péče, penzijního pojištění apod. je nutno řešit ve vzájemných souvislostech a takto pojatý komplex reforem pak v dalších společenských kontextech.

Nejdříve k tomu, proč spolu souvisejí reformy v oblasti financování sociálního investování a sociálního pojištění

Z historického hlediska i z hlediska těžiště přístupu, kterým se zabýváme, měla a má rozhodující roli problematika vzájemné podmíněnosti reforem v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění, tj. v oblasti financování vzdělání, zdravotní péče, penzí, příp. i některých dalších. Co tyto oblasti spojuje? To, že v nich především o nabývání a uchování lidského kapitálu. Ve stručnosti naznačíme, jak spolu souvisejí:

- Poskytování vzdělání spadá do oblasti systému sociálního investování. Oblast vzdělání je bezprostředně spojena s investicemi do lidského kapitálu a nabýváním lidského kapitálu. Lidský kapitál je jedním z faktorů růstu a jeho význam stále roste. Neovlivňuje ekonomický růst jen kvantitativně, ale i kvalitativně, tj. spoluurčuje povahu ekonomického růstu. Při reformách v oblasti financování vzdělání jde především o to, aby subjekty, kterých se to týká (v daném případě poskytovatelé a nabyvatelé vzdělávacích služeb) byli co nejvíce zainteresováni na efektivnosti investic do lidského kapitálu.

- Poskytování zdravotní péče spadá do oblasti systému sociálního investování i sociálního pojištění. Oblast zdravotní péče je spojena s uchováním lidského kapitálu. Při reformách v oblasti financování zdravotní péče jde především o to, aby subjekty, kterých se to týká (v daném případě poskytovatelé zdravotní péče, klienti, kterým je sportována preventivní i běžná zdravotní péče, poskytovatelé zdravotního pojištění i jejich klienti) byli co nejvíce zainteresováni na uchování lidského kapitálu těch, kterým je zdravotní péče poskytována. Financování zdravotní péče je založeno na principu pojištění. Jeho cílem je co nejvíce zvýšit efektivnost investic, prostřednictvím kterých je uchováván lidský kapitál.

- Systém penzijního pojištění pojišťuje člověka pro případ, kdy již nemůže či nechce získávat prostředky pro svůj život formou výdělečné činnosti v důsledku řady faktorů spojených vysokým věkem. (Tyto faktory mohou být administrativní, psychické, fyzické, kvalifikační apod.) Jako každý pojišťovací systém vytváří vztah solidarity mezi těmi, u nichž došlo k pojišťovací události, a těmi, u kterých k ní nedošlo. V daném případě mezi těmi, kteří (po splnění příslušných zákonných podmínek) již nemohou či nechtějí působit na profesních trzích (a potřebují tedy prostředky ze systému penzijního pojištění) a těmi, kteří ještě chtějí a mohou působit na profesních trzích, (nepotřebují tedy prostředky ze systému penzijního pojištění a jsou dokonce schopni do penzijního systému přispívat). Schopnost působit na profesních trzích je přitom bezprostředně spojena s tím, jak se příslušnému člověku dařilo nabývat a uchovat lidský kapitál (jeho jednotlivé složky) v průběhu jeho života, tj. jak využíval systémy sociálního investování, mj. vzdělání a zdravotní péče.

Pokud stručně shrneme charakteristiky výše uvedených systémů sociálního investování a sociálního pojištění, můžeme říci:

1. Všechny tyto systémy mohou motivovat všechny zúčastněné subjekty k vyšší efektivnosti služeb spojených s nabýváním a uchováním lidského kapitálu.

2. Nakolik se takové motivační prostředí podaří vytvořit, natolik může být podstatným způsobem pozitivně ovlivněn ekonomický růst, a to nejen v jeho kvantitativních parametrech (tempech růstu), ale i kvalitativních parametrech (např. ve smyslu udržitelnosti).

3. Smyslem reforem uvedených systémů by mělo být vytvoření prostředí motivující všechny zúčastněné subjekty k vyšší efektivnosti služeb spojených s nabýváním a uchováním lidského kapitálu, k tomu je nezbytné respektovat a využívat vzájemnou podmíněnost reforem v uvedených oblastech.

Základním předpokladem reforem uvedených systémů je zvýšení efektivnosti investování do lidského kapitálu formou vzdělání, zejména terciárního a celoživotního. V tomto smyslu lze říci, že tahounem reforem je motivované celoživotní vzdělávání (financované podílem na tom, co nabyvateli vzdělávacích služeb vynesou, tj. na principu „přenesené ceny“). Zde stojí za zdůraznění to, že využití principu přenesené ceny je spojeno se zdokonalováním kapitálového trhu. Využití kapitálového trhu bez odstranění některých jeho nedokonalostí může mít pro oblast sociálního investování či sociálního pojištění devastující důsledky. Rizikům, která jsou s tímto spojena, se lze vyhnout tím, že investice do lidského kapitálu jsou financovány z toho, co vynesou a podle toho, co vynesou (podílem investora či poskytovatele služeb spojených s nabýváním a uchováním lidského kapitálu) na příjmu nabyvatele lidského kapitálu. Tento typ financování investic je zvláště vhodný v oblasti terciárního a celoživotního vzdělání.¹

---

¹ Celoživotní vzdělání zde chápeme jako různé formy vzdělání po ukončení vysoké školy.

Výše uvedené pojetí reformem je v určitém smyslu „zrcadlem“ závažných nedostatků současných vládních „reform“ prosazovaných u nás, ale i v dalších zemích, zrcadlem, ve kterém se zřetelně zrcadlí jejich nedostatky. Této problematice se budeme věnovat v samostatné části.

Nyní ke kontextům, v rámci kterých je nutné problematiku reformem financování sociálního investování a sociálního pojištění řešit

Nyní jen se zmíníme, jak výše uvedené pojetí reformem souvisí s dalšími tématy, o nichž se domníváme, že spolu navzájem souvisí tak, že je nutné je řešit na společné teoretické bázi (v rámci uceleného teoretického systému), a to jednak z hlediska využitelnosti poznatků a jednak z hlediska konzistence vědy jako takové (aby bylo možné posuzovat pravdivost a přínosnost jednotlivých tvrzení):

1. Zásadní význam reformem v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění, tj. reformem podmiňujících efektivnost procesu nabývání a uchování lidského kapitálu je dán možností, ale zejména i nutností realizovat změny související s konstituováním vzdělanostní společnosti (společnosti tažené i popoháněného zvýšenou rolí vzdělání). Zdůvodněná představa základních charakteristik této společnosti i procesu jejího vzniku umožňuje pochopit, k čemu a proč dnes dochází a jak na výzvy současnosti koncepčně a kvalifikovaně reagovat.

2. Problém dlouhověkosti se na první pohled jeví jen jako dílčí problém z hlediska problematiky reformem v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění. To je v určitém smyslu slova pravda. Současně však problematika vytvoření podmínek pro prodloužení horizontu i zenitu období dobrovolného produktivního uplatnění člověka je nejen jednou z aplikací, ale dává velmi názornou představu o přínosu a perspektivách, které se realizací výše uvedených reformem otevírají. (Mj. ne bez zajímavosti je odpověď na otázku, proč současné vládní reformy v ČR nejenže nepodporují možnost prodloužit horizont dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích, ale jsou z tohoto hlediska dokonce „programově“ kontraproduktivní.)

3. Porovnání toho, jak by reformy měly a mohly probíhat, s tím, jaké jsou navrhovány a prosazovány, nutně nastoluje otázku, proč tomu tak je. Ukazuje se, že nejde jen o „nepochopení doby“, nekvalifikovanost, ale o jeden z podstatných atributů současného vývoje, který nepochopíme, pokud nepoužijeme teorii her jako nástroj dekódování chování lidí a neodhalíme roli struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Uskutečnění výše tematizovaných reformem umožňujících přechod ke vzdělanostní společnosti není omezoвано jen nedostatečnou rolí poznání, ale působením toho, co žádoucím změnám brání a co má reálné kořeny v současné společenské realitě.

4. Do teoretického systému je rovněž nutno organicky zahrnout interakci společenského systému s finančními trhy, a to jak z hlediska interakce finančních trhů se systémy sociálního investování a sociálního pojištění, tak i z hlediska souvislosti vývoje finančních trhů s krizovými jevy v oblasti ekonomického vývoje.

5. V neposlední řadě si týmová a interdisciplinární práce vedené v rozsahu odpovídajícím výše tematizovaných souvislostem vyžaduje příslušnou metodologickou reflexi jako nezbytný servis i „vedlejší produkt“.

Jak jsme si již ukázali, problematika zrodu vzdělanostní společnosti ukazuje, proč jsou reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění nezbytné, jaký by měly mít obsah a co může být jejich výsledkem. Analýza procesu a možností spojených s konstituováním vzdělanostní společnosti má však i širší význam. Dává odpověď na otázku, co je obecnou příčinou toho, proč je současný vývoj tak složitý a dochází k vážným krizím, které na sebe navazují, přicházejícím v různých podobách a jejich konec je v nedohlednu. Nazrála nutnost přeorientace ekonomického vývoje tak, aby odpovídal charakteru vzdělanostní společnosti. Jde zejména o to, aby se základem ekonomiky staly produktivní služby v oblasti nabývání a uchování lidského kapitálu, kde je v podstatě nevyčerpatelný růstový prostor, který je současně i trvale udržitelný v tom smyslu, že nejen nezatěžuje přírodní prostředí, ale povahou spektra uspokojovaných potřeb stávající zátěž přírodního prostředí snižuje. Na rozdíl od postindustriální ekonomiky neproduktivních či omezeně produktivních služeb s masovou neproduktivní spotřebou a rozsáhlým pozičním investováním se jedná o vytvoření podmínek, za nichž plný rozvoj produktivních schopností každého působí zpětně na ekonomický růst i společenský vývoj jako nejdůležitější produktivní síla.

Konstituování vzdělanostní společnosti je svým rozsahem a hloubkou společenských přeměn srovnatelné s průmyslovou revolucí. Dominantní role sektoru nabývání a uchování lidského kapitálu bude v rámci vzdělanostní společnosti dána tím, že:

1. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity práce zaměstnané v průmyslu a s průmyslem spojených osobních služeb.

2. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity využití všech zdrojů pocházejících z půdy jako výrobního faktoru i zdrojů v podobě kapitálových statků v oblasti průmyslové a zemědělské výroby.

3. Postupně zaměstnává rozhodující množství práce, resp. lidského kapitálu.

4. Stává se těžištěm procesu akumulace – produkce vzdělanostního sektoru nachází z podstatné části uplatnění právě v samotném tomto sektoru, v něm je i těžiště inovací.

5. Podstatným způsobem rozšiřuje spektrum lidských potřeb, které jsou ve stále větší míře uspokojovány produkcí vzdělanostního sektoru; jedná se o potřeby, jejichž uspokojování (i užitek z nich, včetně potěšení souvisejícího s tímto užitekem) bezprostředně souvisí s rozvojem a uchováním lidských schopností, tj. jedná se o tzv. schopnostní potřeby.

6. V důsledku všeho předešlého má vzdělávací sektor rozhodující podíl na celkové produkci a na ekonomickém růstu, jehož podobu určuje samotným charakterem své produkce (tj. produkce, která má podobu poskytování vzdělávacích a dalších služeb sloužících k rozvoji a uchování lidských schopností).

Propletenec krizí, kterými prochází naše globální společnost, je dán právě tím, že na jedné straně jediné zrod vzdělanostní společnosti otvírá cestu pro další ekonomický růst a společenský vývoj, na druhé straně pak existující bariéry zrodu vzdělanostní společnosti a jimi usměrňovaný vývoj setrvačným směrem nejrůznější krize vyvolávají a stupňují. V nejobecnější rovině patří mezi bariéry blokující přechod ke vzdělanostní společnosti to, že na jedné straně je nutnou podmínkou jejího vzniku podstatné zvýšení rovnosti příležitostí pro nabývání a uplatnění lidského kapitálu, na druhé straně v důsledku řady mechanismů, kterými se budeme postupně zabývat, dochází k prohlubování ekonomické a sociální segregace. Z toho vyplývá řada rizik pro další společenský vývoj.

Co vytváří bariéry zrodu vzdělanostní společnosti? V prvním přiblížení můžeme říci, že je to chybné pojetí reformem prosazovaných práv v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění. Jak jsme si již ukázali, jsou pro přechod ke vzdělanostní společnosti nezbytné reformy motivující všechny zúčastněné subjekty k tomu, aby se vytvořily podmínky zvyšující efektivnost investic do lidského kapitálu. Reformy, které se v dané oblasti prosazují, a to nejen v ČR či v EU, mají přímo opačné efekty. Nejde přitom jen o neschopnost sladit reformy s potřebami perspektivních přeměn společnosti, ale o mnohem závažnější problémy, které se navenek projevují dvěma negativními aspekty:

1. Místo zvýšení efektivnosti investování do lidského kapitálu, které otvírá prostor pro ekonomický růst, dochází k redukci investic v této oblasti.

2. Místo vytváření rovnosti příležitostí v oblasti nabývání a uplatnění lidského kapitálu dochází v důsledku reformem k ekonomické a sociální segregaci (omezení přístupu stále větší části společnosti ke službám spojených a nabýváním a uchováním lidského kapitálu).

3. Místo vytváření podmínek pro rozvíjení potřeb spojených s rozvojem a uplatněním lidských schopností prosazování prestižních forem spotřeby, jejímž důsledkem je prohlubování ekonomické a sociální segregace.

4. Místo odstraňování nedostatků kapitálového trhu tak, aby se tím vytvářely podmínky využití soukromých zdrojů při investování do lidského kapitálu nezávisle na rozpočtovém omezení vlastníků lidského kapitálu, dochází k zapojování kapitálových trhů se všemi jejich nedostatky či nedokonalostmi.

Souhrnně lze říci, že místo reformem otvírajících cestu ke zrodu vzdělanostní společnosti jsou prosazovány reformy omezující investiční efekty v oblasti nabývání a uchování lidského kapitálu, omezující konkurenci v oblasti nabývání a uchování lidských schopností tím, že orientují na investování do společenské pozice a prohlubování sociální segregace. Tyto „reformy“ jdou přímo proti objektivním vývojovým trendům.

Proces konstituování vzdělanostní společnosti byl tedy v podstatě zablokovan tím, co je označována za reformy, což však ve skutečnosti představuje zásadní ztrátu alokační efektivnost a stává se hlavní příčinou prohlubování a vyostřování krize. (Nevhodný způsob léčení pacienta vede ke zhoršování nemoci.) To, co se nazývá „reformami“ na jedné straně vyvádí stále větší díl veřejných („nuceně odevzdávaných“) prostředků ve prospěch různých lobby, na druhé straně vyvolává stále větší existenční ohrožení stále většího počtu obyvatelstva; svými dopady pak směřuje přímo proti vytváření rovnosti příležitostí. Tím „shora i zdola“ (saturováním privilegií pro „horní“ část společnosti žijící dnes již jen z parazitování), tak i zdola (eliminováním startovních podmínek pro společenský vzestup) stupňují ekonomickou a sociální segregaci společnosti. To lze dokázat např. na tom, v jaké reálné podobě se přijímají tzv. reformy v oblasti penzijního systému, financování zdravotní péče či vzdělání a jednotlivých zemích. K otázce, proč došlo k „deformování reformem“ se dostaneme v části, ve které budeme hovořit o strukturách založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

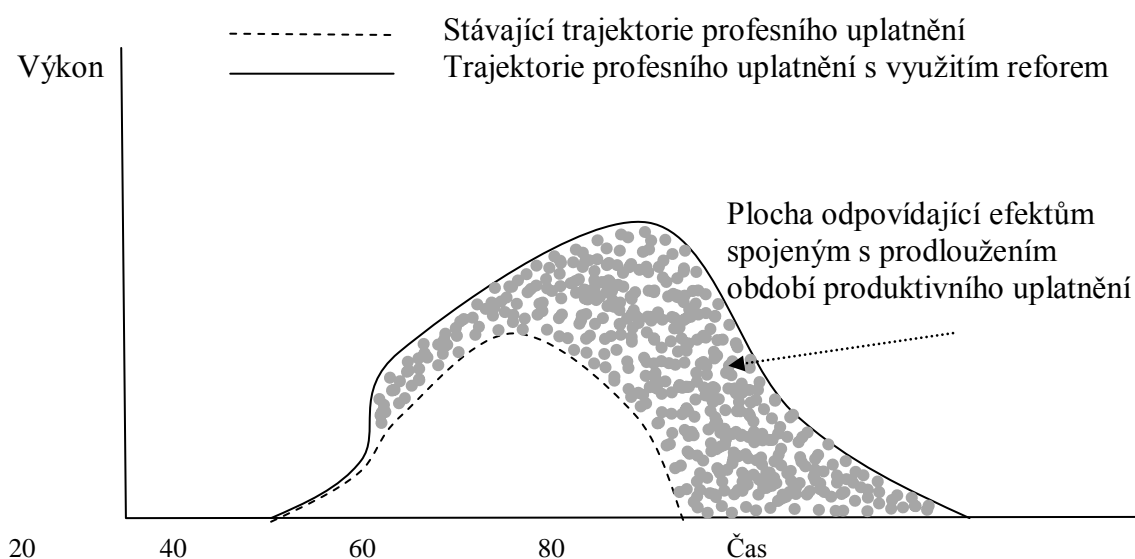
Problematika ekonomických aspektů dlouhověkosti, resp. otázka, jak v rámci systémů sociálního investování a sociálního pojištění vytvořit motivace vedoucí k prodloužení období dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích nemusí být nutně součástí minima okruhu problémů, které je nutné řešit ve vzájemné provázanosti. Na druhé straně se na ni lépe než na ostatních problémech ilustrují možnosti, které přinášejí reformy vedoucí ke konstituování vzdělanostní společnosti.

Obecně platí, že reformy systémů financování sociálního investování a sociálního pojištění umožňují plnější využití lidského potenciálu i uplatnění lidského kapitálu (vertikální rozměr), návazně pak prodloužení zenitu i

horizontu jeho dobrovolného produktivního uplatnění (horizontální rozměr). Reformy v dané oblasti lze provést komplexně a účinně současně s nasměrováním a urychlením růstu tak, aby byl naplněn i jejich lidský rozměr.

Možný přínos prodloužení horizontu i zenitu období dobrovolného produktivního uplatnění můžeme ilustrovat následujícím schématem:

Z hlediska praktické realizace si lze snadno představit systém, do kterého může člověk vstoupit dobrovolně v určitém věku (dejme tomu 50 let), který má tři složky:

- Penzijní pojištění založené na solidaritě mezi těmi co se chtějí a mohou uplatňovat na profesních trzích v co nejdelším časovém horizontu, kdy efekty prodloužení horizontu produktivního uplatnění se dělí mezi ty, kteří se i ve vyšším věku uplatňují na profesních trzích (zvýší se jim výplata penzijních dávek, až odejdou do důchodu), a mezi ty, kteří z některého důvodu již v důsledku stárnutí ztrácejí schopnost uplatnění na profesních trzích. (Tuto roli by mohl sehrát např. standardní NDC systém.)

- Systém zdravotního pojištění, který je schopen poskytovatele zdravotní péče (běžné a zejména preventivní, včetně účinného monitorování zdraví a kontroly životosprávy) zainteresovat na prodloužení doby jeho produktivního uplatnění na profesních trzích, přesněji na tom, aby byl člověk co nejvíce a co nejdéle „fit“.

- Systém postgraduálního vzdělání, který je zainteresován na tom, aby ti, kterým jsou vzdělávací služby poskytovány dle jejich individuálních potřeb, se byli schopni na základě svých celoživotních zkušeností, jejich kultivace i nově získávaných poznatků co nejdéle uplatňovat na profesních trzích. Součástí tohoto vzdělávání může být i předávání poznatků týkající se schopnosti mezigenerační komunikace či sebepečce o zdraví.

Lze předpokládat, že pokud by takový systém existoval, lidé by se naučili kvalifikovaně projektovat celoživotní strategii svého produktivního uplatnění. V této oblasti by se nabízel široký prostor pro uplatnění různých poradenských institucí, včetně role, kterou by zde v logice svého poslání a své historie mohly sehrát odborové svazy a profesní komory.

Není bez zajímavosti a patrně též není náhodné, že reformy prováděné současnou vládou v ČR odbouraly řadu motivačních prvků, které vedly k zainteresovanosti lidí na prodloužení horizontu jejich produktivního uplatnění.

Nyní se dostáváme ke klíčovému momentu, jehož nutnost zařazení mezi témata, která spolu navzájem souvisejí, není na první pohled zcela zřejmá. Jde o využití teorie her jako nástroje dekódování chování lidí a odhalení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Proč? Protože největším a nejaktuálnějším problémem současné společnosti je převažující kontaminace celého institucionálního systému strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. A pochopení toho, jak tyto struktury fungují, jaká je jejich geneze a jak je ovlivnit, resp. omezit jejich negativní působení na přípravu a realizaci reforem otevírajících cestu ke zrodu vzdělanostní společnosti se neobejde bez využití teorie her.

Struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad mají schopnosti ovlivnit legislativní proces a právě v jejich působení je nutné hledat příčiny toho, proč došlo k deformaci reforem, mj. i (a z našeho hlediska především) v oblasti financování systémů sociálního investování a sociálního pojištění.

Analýza anatomie, způsobu fungování, role a geneze struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad má zcela zásadní roli při pochopení složitosti vztahu mezi teorií a praxí:

1. Naivní představa vychází z toho, že teorie připraví určité návrhy na zlepšení, předloží je institucím, které zodpovídají za danou oblast vývoje společnosti (v našem případě fungování vzdělávacího systému, systému zdravotní péče, penzijního systému) a instituce návrhy na zlepšení příp. ucelený návrh reforem prosadí v praxi.

2. Ve skutečnosti proces probíhá tak, že různá lobby pod záminkou nutnosti reforem prosadí prostřednictvím struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad takové změny, které umožňují vyvést ze systému veřejných zdrojů prostředky ve prospěch těchto lobby, aniž by se problémy v příslušné oblasti řešily. Ty se naopak v důsledku takto prováděných „reform“ vyhrotí. V ČR je ukázkovým příkladem silou moci prosazovaná změna v oblasti penzijního systému, které je věnována pozornost v několika dalších příspěvcích, ale platí to i pro změny v oblasti financování zdravotnictví a uvažované změny v oblasti financování vzdělání. Kritické námitky kvalifikované odborné veřejností jsou ignorovány.

3. Realistická představa o tom, jak prosadit pozitivní změny musí vycházet z možnosti ovlivnit chování struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. K tomu je nutné znát:

- Jakým způsobem dochází k vyjednávání vlivu uvnitř těchto struktur.
- K jakým změnám uvnitř těchto struktur v reakci na různé krize související s tím, že se nedaří podpořit změny vedoucí ke konstituování vzdělanostní společnosti, dochází a jak tyto změny ovlivnit.
- Jaké reakce ve společnosti působení struktur založených na vzájemném krytí vyvolává a jak formou široké osvěty („zviditelnění“ toho, jak struktury založené na vzájemném krytí nepravostí fungují), působením na veřejné mínění ovlivnit činnosti institucí i společenských aktivit tak, aby došlo k omezení negativního působení těchto struktur. (V podstatě jde o širokou osvětu, pokud jde o pochopení toho, jaké hry se hrají, jak jsou prováděny a jak v nich obstat.)

V návaznosti na výše uvedené je nutné se zabývat i otázkou specifického vývoje finančních trhů v současné době, a to zejména z následujících aspektů:

- Finanční trhy jsou velmi úzce propojeny se systémy sociálního investování a sociálního pojištění, působení různých finančních lobby podstatným způsobem ovlivňuje proces přípravy a prosazování reforem v uvedených oblastech a v tomto smyslu i deformace těchto reforem.

- Významnou součástí fungování struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad je přeměna finančních prostředků ve společenskou pozici těch, co si prostřednictvím těchto struktur uplatňují svůj vliv, a přeměna vlivu vyplývajícího ze společenské pozice ve finanční prostředky. K této vzájemně přeměně společenské pozice ve finanční prostředky a finančních prostředků ve společenskou pozici dochází podstatným způsobem prostřednictvím finančních trhů.

- Způsob fungování finančních trhů velmi úzce souvisí s průběhem jednotlivých fází finanční, návazně ekonomické a návazně společenské krize, která má svůj původ v tom, že doposud se nepodařilo zlomit setrvačné trendy postindustriálního vývoje a otevřít cestu ke zrodu vzdělanostní společnosti.

Pokud chceme zkoumat ve vzájemných souvislostech výše uvedené oblasti, je nutné zabezpečit i určité metodologické zázemí týmové a interdisciplinární práce, které lze chápat jako „servisní“ oblast, ale je i „vedlejším produktem“ takto koncipovaného přístupu.

Co bylo uděláno v jednotlivých směrech:

- Problému zrodu vzdělanostní společnosti: konference a sborníky ke vzdělanostní společnosti (V. Čechák), konference a sborníky lidský kapitál a investice do vzdělání (R. Valenčík), částečně projekty GA ČR Efektivnost investování do lidského kapitálu.

- Vzájemná podmíněnost reforem v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění: konference a sborníky (J. Vostatek), konference a sborníky lidský kapitál a investice do vzdělání (R. Valenčík), projekty GA ČR Efektivnost investování do lidského kapitálu, Investování do sociálního kapitálu a efektivnost, Teorie redistribučních systémů.

- Produktivní pohled na dlouhověkost (klíčový význam možnosti vytvoření podmínek pro prodloužení horizontu i zenitu období dobrovolného produktivního uplatnění člověka): Projekt JPD ARNOLD, příprava mezinárodního projektu Dlouhověkost (J. Mertl), částečně projekty GA ČR Efektivnost investování do lidského kapitálu, Investování do sociálního kapitálu a efektivnost.

- Teorie her jako nástroj dekódování chování lidí, odhalení struktur založených na vzájemném krytí: projekt GA ČR Teorie redistribučních systémů, návrh dvou projektů GA ČR, konference a sborníky lidský kapitál a investice do vzdělání (R. Valenčík), činnost stálého Teoretického semináře EPS-SI.

- Specifika vývoje finančních trhů v současné době: projekt GA ČR regulace finančních trhů, konference a sborníky (A. Kubíček, O. Schlossberger, projekt MV praní špinavých peněz, spolupráce s Vysokou školou manažmentu (SR).

- Metodologická reflexe interdisciplinární a týmové práce: Projekt JPD Multiplikační efekty vědy

Na závěr ještě k jednomu praktickému aspektu využití výše prezentované souvislosti mezi jednotlivými tématy:

Z určitých důvodů lze předpokládat, že v nejbližších letech se bude výrazně zhoršovat možnost dosažení „uznatelných výstupů v oblasti vědy“. Tak jak všude na světě zápolí akademická sféra s nedostatkem finančních prostředků, tak bude narůstat politizace a komercializace v této oblasti se snahou „velkých“ nepřipustit „menší“. Svou roli zde bude hrát monopol historické tradice a schopnost podřizovat kritéria vědy setrvačným rituálům, příp. konjunkturálním požadavkům různých lobby. Tomu lze čelit ofenzivní týmovou prací a moderním zveřejňováním výsledků (vhodně strukturovaná prezentace „working paperů“, spolupráce s dalšími výzkumnými institucemi včetně korektního citování apod.). Je nutno vstoupit i do mezinárodního povědomí s tím, že se u nás děje v oblasti výzkumu něco zajímavého. Mít co prezentovat a umět to propagovat. Touto cestou lze podstatně zvýšit „akreditační potenciál“ VŠFS.

První ohlasy

Poznámky Arnošta Klesly (28.6.2012)

Nestačím Ti poslat zamýšlenou hlubokomyslnou analýzu a příspěvek. Nicméně připomínám, že udržitelnost systému profinancování sociálních a zdravotních služeb stárnoucí populaci bude záviset nejen od optimalizace redistribuce zdrojů, což je základní fakt, ale také od intenzity a úspěšnosti, s jakou se o svou schopnost uplatnit svůj lidský kapitál v hodnototvorném procesu dokáží postarat zaměstnanci. Což je otázka zdravého životního stylu jako základní determinanty zdraví. Optimisté předpokládají, že ovlivňuje zdraví z 40 %, pesimisté mluví o čísle 60 %. Poskytování zdravotní péče je z tohoto pohledu jen dohled nad potenciálním pacientem (prevence), nebo náprava jeho špatného životního stylu (lčba). Existuje na to celý obor, který se jmenuje podpora zdraví a v červnu 2013 bude v Helsinkách již 8. Mezinárodní kongres. Od 1.1.2014 pak bude zahájen program Horizon 2020, kde je například Wellness, dříve komerční rekreační aktivita povýšen na programovou prioritu a VaV k těmto otázkám bude dotováno skutečně pěknými částkami v mld EUR (9 mld EUR) po celou vědeckou sedmiletku 2014 - 20.

Neopomíjel bych proto tento směr, protože z hlediska zdraví jako faktoru konkurenceschopnosti (program komise Zdraví pro růst, atd.) bude v EU věnována prvořadá pozornost. Přišlo se totiž na to, že lékařské, farmaceutické, přístrojové a další zdravotnické loby ovládly praktickou medicínu natolik, že jsou schopny udržovat ve stavu latentní nemoci celou Evropu a vydělávat na tom neskutečné peníze. Pracující pod prášky však svůj lidský kapitál příliš nerozvíjejí a neuplatňují, není jim dobře, nejsou zdraví a hlavně odcházejí do důchodu už před 60 lety, nevydrží v práci do 70. Proto prvořadou prioritou evropských programů je výzkum, jak zvýšit odpovědnost zaměstnance za své zdraví a schopnost pracovat do vysokého věku. Věnoval bych tomuto směru prioritu výzkumu i na naší škole. Kapacity jsou. Moje maličkost se tím zabývá už 7 let, prof. Matějí je se sociologií velmi blízko, marketingová komunikace může rozvíjet sociální marketing, který je potřeba atd. Tak to jenom na okraj zaměření VaV, které vítám a tleskám ti za jeho formulování.

Doplnění k prioritám vědy od Jana Mertla (28.6.2012)

- Prodloužení produktivního uplatnění je třeba analyzovat v kontextu kvality života, měřeného různými ukazateli (QALY a spol.), ale i národohospodářskými statistikami agregátů typu nemocnost či zaměstnanost daných věkových skupin.

- Základní filozofie je taková, vytvářet takové sociální systémy a schémata financování, do nichž se bude moci bez individuální diskriminace na vstupu zapojit každý zájemce a realizovat si tak své sociální užítky prostřednictvím nich.

- Žádoucí je rovněž analýza schémat, která umožní regulaci či kompenzaci osobně vázaných rizik – tedy zjednodušeně řečeno nediskriminační přístup ke každému člověku, aby tak nebyl svými předchozími „vlastnostmi“ (zdravotní stav, předchozí nezaměstnanost a podobně) negativně diskriminován z hlediska své další profesní dráhy a participace v sociálních systémech, naopak, aby mohl jejich služeb využít ke zlepšení své situace

- Analyzovat jednotlivé varianty sociálních systémů nejprve z hlediska pozitivní ekonomie, tj. zmapovat jejich vlastnosti, výhody a nevýhody a doplnit je teleologickým zdůvodněním jejich smyslu a účelu (v souladu s

přístupem dr. Karla Engliše). Následně vést diskusi o jednotlivých vlastnostech, prvcích, poměru solidarity a ekvivalence a důsledcích pro ekonomiku i pro jednotlivé sociální skupiny.

- Zahrnout do analýz klíčové trendy typu prodloužení lidského věku, změny incidence nemocí, vývoj na pracovním trhu, změny rodinné politiky a rodinného chování atd. Zabývat se též věcnými aspekty daných odvětví – školství, zdravotnictví, penzí. Běžná ekonomie má tendenci nadměrně zjednodušovat realitu a to v těchto oblastech je spíše na škodu, realita je komplexní a komplexní musí být také produkty a služby, které budou tyto sektory poskytovat. Znalost těchto odvětví by měla být pro analýzu výhodou, ne handicapem.

- Analyzovat mezinárodní zkušenosti v podobě existujících systémů a jejich reforem ve světě. Nemít primární cíl vymyslet originální české řešení, v řadě případů totiž jen naráží na potíže, na které už narazili jiní, a proto pak jejich varianty vypadají méně atraktivně (jejich autoři už ale museli od „skvělých“ a „čistých“ variant z různých důvodů ustoupit). To neznamená, že není žádoucí provádět vlastní teoretickou sociálně-ekonomickou analýzu.

- Analyzovat možnosti širšího využití nestátního neziskového sektoru v oblasti sociální politiky a sociální zabezpečení. Skýtá možnosti kombinace veřejného a soukromého financování, současně díky svému základnímu principu ponechání výnosů (reinvestic) v organizaci/odvětví garantuje jeho rozvoj. Současně dodržuje i základní ekonomický princip racionálního hospodaření. Lze uvažovat o rozvoji neziskového sektoru i v oblasti financování sociálně-zdravotní péče (sociální pojišťovny, produkty se solidárními/družstevními prvky). Neziskový sektor by mohl zvětšit počet efektivních kanálů, kterými by soukromé zdroje „dotekly“ do efektů ve zvýšení sociálních užitků, aniž by byly systémově odsávány snahou o dosažení maximálního výnosu investovaného kapitálu.

Z hlediska publikační činnosti se soustředit na využívání celého spektra šíření vědeckých informací, nepodléhat současnému syndromu „ještě lepších časopisů“, ale vidět je jako jeden důležitý prvek v mozaice tohoto spektra. Z hlediska časopisů se koncentrovat zejména na ty, které jsou uznány v seznamu RVVI a mají konstruktivní recenzní řízení. Na úrovni školy pak případně institucionálně garantovat spolupráci s některými periodiky v zahraničí, aby se redukovaly transakční náklady a pokud někdo bude mít tak pěkný a kvalitní výstup práce, že by to stálo za překlad a související aktivity, příslušného pedagoga/výzkumníka podpořit v konkrétním uplatnění jeho výstupů. Paralelně pak rozvíjet i jiné formy vědecko-pedagogické práce a nemít při tom pocit/atmosféru, že jde o něco méněcenného (v praxi dnes poměrně časté – „jen seminář“, „jen článek v denním tisku“, „jen projekt pro veřejnou správu“ a podobně). Zvážit také tvorbu kolektivních monografií na katedrách, kde by měl každý autor svoji kapitolu. Věnovat publikační činnosti adekvátní časový prostor i pozornost a bránit syndromu „psaní do zdi“.

Vše výše uvedené jsou spíše teze či vize, jejich praktická realizovatelnost závisí na individuálních dispozicích jednotlivých lidí a vytvořeném prostoru. Také ochota stále něco sepisovat není nekonečná. Je tedy nutno s touto vzácnou energií dobře hospodařit a produktivně ji využít. Respektovat, že většina kolegů jsou primárně učitelé a až sekundárně vědci.

Dodatek R. Valenčíka K J. Mertlovi 28.6.2012:

Jen malá poznámka: Doporučuji důrazně rozlišit prodloužení života a prodloužení doby produktivního uplatnění, tj. (s trochou nadsázky) „nominální“ a „reálné“ délky života.

Podle mého hlubokého přesvědčení je základní solidární bázi, na které by mělo být penzijní pojištění jako takové založeno, solidarita mezi těmi, co i ve vyšším věku se mohou a chtějí uplatnit na profesních trzích, a těmi, co již nemohou (třeba i v důsledku, že už toho „zkrátka mají dost“ v důsledku typu své profesní dráhy).

Tento pohled dělá penzijní systém udržitelný, pokud vytvoříme příslušné motivační kontexty v celém systému sociálního investování a sociálního pojištění.

Z historie vědeckých týmů působících v naší zemi

(V návaznosti na shrnutí prvních poznatků z diskuse o prioritách 4.7.2012)

Radim Valenčík

Chtěl bych Vám poděkovat za písemné i ústní ohlasy, který jsem od Vás obdržel na materiál „K vymezení priorit vědecké a výzkumné činnosti na VŠFS“. Především bych chtěl zmínit podrobný rozbor s náměty, který mi zaslal J. Mertl připravený ve spolupráci s J. Vostátkem. Dále pak písemné podklady a podněty A. Klesly, či ústní K. Havlíčka a P. Matějů (a při své skleróze jsem ještě určitě na někoho zapomněl).

Jsem rád, že se mi tento materiál podařilo připravit a rozeslat alespoň na sklonku letního semestru. Původně jsem jej chtěl rozdat a prezentovat již na poradě ke vědě, kterou pořádal M. Helísek v první polovině června, ale

nestihl jsem to (koncem semestru jsem vždy utahaný, navíc jsem připravoval projekty GA ČR a konferenci k lidskému kapitálu), takže jsem jej na poradě jen stručně charakterizoval a slíbil, že jej vbrzku dodám. Soudě dle ohlasů jsem udělal dobře, že jsem jej rozeslal ještě před prázdninami. To je pro nás příležitost trochu s odstupem od denního shonu se koncepčně zamyslet nad tím, co se podařilo a jak dál.

Prošel jsem se teď kolem Mnichova (Bavorská Jura, úpatí Alp, jezera), celkem asi 130 km, a to je nejlepší příležitost popřemýšlet a soustředit se na pochopení toho nejdůležitějšího (nejlepší myšlenky mě napadají, když přemýšlením chci překrýt vyčerpání, tj. to, že mě bolí nožičky a do cíle mi zbývá ještě moc a moc kilometrů). Připomněl jsem si to nejpoučnější ze zkušeností z týmové práce v naší zemi za posledních 50 let (jsem už tak trochu pamětníkem). Alespoň stručně v bodech:²

1. První velký tým vytvořil R. Richta (1924-1983) v první polovině 60. let a vzešla z něj slavná Civilizace na rozcestí (1966). (Oba – tj. vedoucí týmu i jeho výsledek mají na internetu důstojně napsaná hesla - http://cs.wikipedia.org/wiki/Radovan_Richta, http://www.sds.cz/docs/precete/eknihy/rri_cnr.htm³ - stojí zato si tato hesla přečíst a kdo ji nečetl nebo již pozapomněl její obsah, tak i celou Civilizaci na rozcestí, která byla vydána v nejvíce jazycích, pokud jde o českou společenskovědní literaturu; na uvedených stránkách je uveřejněn celý její text). R. Richtovi se podařilo vytvořit ve své době jednu z nejlepších reflexí vývoje civilizace. Dodnes aktuální a inspirativní. Jeho tým čítal několik desítek odborníků z různých oblastí. Normalizace a těžká nemoc vzaly R. Richtovi zbytek sil. Přístup R. Richty a jeho týmu měl i určitý teoretický limit. Tím bylo to, že problematiku, jak správně postižené vývojové tendence (za což si jej cenil mj. i J. K. Galbraith) realizovat, tým programově opomíjel (což ovšem bylo v období normalizace pochopitelné). Osobně jsem velmi rád, že jeden z nejbližších Richtových pracovníků působil na VŠFS a koncepčně posunul naši práci o hodný kus dopředu (mám na mysli F. Charváta, zmínit je ovšem v této souvislosti i J. Jiráskova).

2. Druhý velký tým vytvořila v 70., 80. a částečně 90. letech Y. Strecková na výzkumném pracovišti při Právnické fakultě brněnské univerzity (v té době Purkyněho, poté a dodnes, tak jako ovšem i původně Masarykovy). Z pracoviště pak vzešla současná Ekonomicko-správní fakulta MU. Hlavní myšlenka přístupu Y. Streckové částečně navazovala na to, s čím přišel R. Richta: Pochopení a docenění role lidských schopností v ekonomice. Podle ní odvětví jako školství, zdravotnictví, kultura (částečně sport, péče o rodinu apod.) nejsou spotřební, ale produkční. Jsou to odvětví produkce a uchování lidského potenciálu. Jako k takovým je k nim nutné přistupovat. (Měl jsem možnost v jejím týmu působit a na jeho půdě jsem se potkal se svým nynějším kolegou na VŠFS P. Matějí). Práce týmu Y. Streckové skončila jejím působením ve funkci civilního náměstka zodpovědného za reformu územního uspořádání na Ministerstvu vnitra za Zemanovy vlády (stálo jí to veškeré síly a zdraví). V určitém smyslu personifikovala rozpor mezi tím, „jak by to mělo být teoreticky“ a „jak to dopadne v praxi“.⁴

3. Třetí velký tým (z hlediska nejen časové posloupnosti, ale i návaznosti témat) vznikl zásluhou M. Potůčka na přelomu minulého a tohoto století. Podstatným způsobem přebírá témata i osoby z pražské části týmu Y. Streckové, což je dáno i tím, že on sám byl jedním z jejich nejbližších spolupracovníků. Tým vznikl a působí zejména při humanitních fakultách UK. Již delší dobu je M. Potůček vedoucí Centra pro sociální a ekonomické strategie (CESES) Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy a má již (je ročník 1948 a po všech stránkách fit) i své heslo ve Wikipedii: http://cs.wikipedia.org/wiki/Martin_Pot%C5%AF%C4%8Dek (kdo chce, může závidět). Potůčkův tým navázal ještě na práci dalších týmů (Zemanova Sportpropagu, a Komárkova Prognostického ústavu ČSAV, o kterých se ještě zmíním). V rámci činnosti CESES bylo zpracováno velké množství monografií a odborných článků, které se pokouší o obdobnou vizi jako Richtova civilizace na rozcestí, těži z myšlenky růstu role lidského potenciálu... a přesto jim něco chybí. Podle mě (a teď se omlouvám za to, co říkám z pozice své „mladistvé nerozváženosti“), ukazuje přístup Potůčkova týmu, kam až lze dojít, pokud zůstaneme v rovině toho „jak by to mělo být“ – ale také to, že již dál dojít nelze. Tedy bez teoretické reflexe problematiky vztahu teorie a praxe. Široký záběr se pak mění z přednosti ve fatální nedostatek a výstupy, které nikdo nevyužívá. Výzkum i praxe jdou pak každý svou cestou – a někteří se tváří, že „je to normální“.

4. Pro úplnost uvedu ve zkratce charakteristiky některých dalších týmů, které působily či působí u nás:

² Jsem si vědom, že vůči některým velikánům naší vědy není příliš korektní stručné hodnocení příčin problémů, které jim neumožnily jít dál a vytvořily limity jejich programu. Sám jsem se v minulosti často dopouštěl taktických i strategických chyb – notoricky podceňoval míru rivality v oblasti společenské vědy, přehlížel sílu těch, kteří mají odůvodněný zájem potlačit vliv vědy na společenské dění, předpokládal reformovatelnost nereformovatelného apod. Nechci proto „rozdávat rozumy“, ale jen pokusit se o určitý nadhled a shrnutí.

³ Velmi mě potěšilo, když jsem pod tímto heslem našel i tuto větu: „Patří k velké zásluze časopisu *Marathon*, že se na jeho stránkách našel prostor pro hezké články o R. Richtovi a jeho geniální knížce, které napsali František Kutta, Miloslav Formánek, Jan Smíšek, Radim Valenčík a Tibor Vaško.“

⁴ Zde stojí za připomenutí jeden z nejslavnějších výroků politika všech dob: „Měli jsme ty nejlepší úmysly, ale dopadlo to jako vždy.“

- Významným týmem byla nepochybně skupina ekonomů formálně vedená v rámci pobočky VTS v Československé národní bance (již ve 2. polovině 70. let), jejíž duší byl V. Klaus. Vznikla ze sekce mladých ekonomů při ČSE ještě v 60. letech. Krátce před rokem 1989 V. Klaus a další z jeho týmu působili v rámci institucionalizovaného týmu V. Komárka. Dnes má Klausův pokračování v rámci CEP. V Klausově týmu v jeho nejvýznamnějším období, tj. v rámci pobočky VTS v ČNB působil mj. i patron VŠFS F. Vencovský. Uvedený tým měl podobu spíše diskusního fóra s politickými ambicemi, které se úspěšně podařilo realizovat. Nelze ovšem hovořit o nějaké ucelené koncepci, spíše se tým vyznačoval apelem na tradiční přístupy, které se osvědčily ve světě. Určitá absence teoretického řešení problematiky vztahu teorie a praxe se projevila v situaci, kdy výzvy vyplývající z politické úspěšnosti nenašly adekvátní teoretickou reflexi a v důsledku toho (jak se dnes ukazuje, ale jak se dalo již tehdy předpokládat) vedou k problematizaci politického přínosu (což píšu velmi kulantně).

- Určitou „symetrickou“ (ve smyslu politického spektra) obdobou byl tým M. Zemana v rámci organizace Sportpropag, který částečně spolupracoval s týmem Y. Streckové a měl rovněž podobu spíše diskusního fóra. Mj. pro tento tým platí v oblasti politické úspěšnosti a neschopnosti najít oporu v teorii při praktickém vytěžení této politické úspěšnosti téměř totéž (jen v jiném politickém zabarvení), co pro tým V. Klause.

- Specifickým institucionalizovaným týmem pod vedením V. Komárka byl slavný Prognostický ústav ČSAV (kde ve významné pozici působil i J. Vostatek). Ačkoli šlo především o kompilace relativně samostatných přístupů, dokázal jim V. Komárek vdechnout určitého společného ducha. Na prognostickou povahu výstupů částečně rovněž navazuje tým M. Potůčka (jehož síla je mj. v tom, že těžší z vícera zdrojů týmové práce v naší zemi). Pod střechem Prognostického ústavu ČSAV našel živnou půdu i tým V. Klause; tomu se podařilo přetáhnout do této akademické instituce velkou část svých souvěrců.

- Velmi silný „ad hoc“ tým vznikl při přípravě zákona o změně financování na vysokých školách v roce 2001 (zákon byl předložen v roce 2002) pod vedením P. Matějů, který byl po roce činnosti přetransformován v „think-tank“ ISEA. Za zmínku stojí především proto, že se pokusil o teoretické uchopení problematiky realizace reformu v oblasti vzdělání, ale i dalších, přitom s oporou základního výzkumu. Byl rovněž jedním z prvních, který se zabýval problematikou korupce.

- Silný a teoreticky vyhraněný tým působí pod vedením J. Šímy v rámci Liberálního institutu. Jeho ambicí je uplatit přístup odvíjející se od linie Mises-Rothbard k současné realitě. Z metodologického hlediska tomuto přístupu rozhodně nelze vyčítat eklektismus (jak je tomu u některých jiných, které se toho dopouští pod záminkou „interdisciplinarity“), na druhé straně se tím zužuje společenský dopad. Ten má podobu běžné osvěty a čekání na to, že jednou bude po uvedeném přístupu objednávka. V tomto smyslu si tým monopolizuje „svojí parketu“ a poněkud izoluje do odborného dění u nás (pokud ovšem lze o nějakém „odborném dění“ hovořit).

- Za pokus o vytvoření týmu lze považovat i krátkou epizodu od vzniku SEU ČSAV v Ústí nad Labem do vzniku UJEP (kde jsem dal podnět k tomu, v čem pokračoval J. Zahálka a dotáhl vše až do vzniku univerzity). Již proto, že určitou návaznost na tehdy vykonanou práci má i mostecká pobočka VŠFS (živým odkazem je např. J. Rytina, resp. jeho pomoc při vzniku pobočky). Zde byl podniknut jeden z prvních pokusů spojit vědomou návaznost na koncepci uplatněnou v rámci Richtova týmu s teoretickým řešením problematiky uplatnění teorie v praxi.

Pokud bychom podrobně analyzovali „odkud kam“ se podařilo v rámci jednotlivých přístupů dojít, jaké teoretické příčiny měla jejich úspěšnosti, jaké teoretické příčiny měly bariéry, na které narazily, jaké celkové poučení z nich vyplývá, pak platí (dle mého názoru) zejména následující:

1. Uvedené přístupy mají určitou historickou kontinuitu, zejména pak návaznost Richta-Strecková-Potůček.
2. Týmovost prospívala vědecké práci i jejímu společenskému dosahu, i když v ČR je zastoupena poměrně řídko.
3. Slabinou dosavadních přístupů je zejména neřešení realizační problematiky, tj. teoretického řešení problematiky vztahu teorie a praxe.
4. Řešit tuto problematiku znamená:
  - 4.1. Dotáhnout výsledky do konceptu projektu reformu:
    - U Richtova týmu původně částečně ano, později (v době normalizace ústup od této ambice).
    - U týmu Streckové částečně, zejména v resortní oblasti.
    - U Komárkova a následně Potůčkova týmu zjevná absence (kladli si za cíl zpracovat jen prognózu, resp. vizi, patrně hlavní příčina toho, proč se jim nepodařilo jít dál).
    - U Klasova týmu v podstatě čekání na příležitost, poté co přišla, neschopnost podrobit vlastní praxi teoretické reflexi (obdobně u Zemanova týmu).
    - U Šímovy týmu svým způsobem rovněž čekání na příležitost bez otevření problematiky vztahu teorie a praxe jako teoretického problému.
  - 4.2. Pokusit se najít adekvátní teoretické nástroje umožňující teoretickou reflexi vztahu teorie a praxe (osobně jsem přesvědčen, že chtít nechtě je nutné sáhnout k aplikacím teorie her).

5. Prospěšné a patrně nutné je zahrnout týmový výzkum do historického kontextu ve smyslu identifikace zlomu, o který jde (dle mého názoru se v současné době jedná o problematiku zrodu vzdělanostní společnosti). Z tohoto hlediska je zajímavé srovnání výsledků Richtova a Potůčkova týmu. Richtův tým ve své zásadní práci dává možnost změny do dobového kontextu, ve kterém optimisticky vidí možnost naplnění toho, o co jde; postupně, v době normalizace pak dochází k odklonu od vnímání nepříliš radostného dobového kontextu a ztrátě vypovídací schopnosti výsledků práce týmu. Potůčkovu týmu se nepodařilo dostatečně přesně vyjádřit charakter vývojové změny, o kterou jde.

Když pod zorným úhlem uplynulých tří dnů a nocí, co jsem prošel kus Němec, nahlížím na definování priorit vědy u nás, jak jsem jej napsal a rozeslal s určitým odstupem. A jsem si stále jist, že bez vzájemného propojení v následně uvedených oblastech ztrácí věda o společnosti svou vypovídací schopnost. Jde zejména o tyto oblasti:

- Zařazení výzkumu do kontextu adekvátní a kvalifikované představy o historické změně, která nazrála (v našem případě jde o zrod vzdělanostní společnosti).

- Dotazení teoretického zkoumání do konceptu nezbytných reforem konfrontovatelných s dobovou praxí (tj. možnosti a bariéry); v případě vzdělanostní společnosti jsou to právě a nikoli náhodou reformy v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění.

- Neuhýbání před realizační problematikou, ale naopak její otevření; a to dříve, než její nepochopení nasměruje výzkum do slepé uličky, tj. nastolení problematiky nutných změn a reforem jako konfliktu zájmů, který je popsán samotnou teorií (jak jsem již několikrát zmínil – s využitím teorie her).

To neznamená, že nejsou důležitá i jiná témata. Ta mohou být společensky nesmírně významná, ale „jádro pudla“, to, o co jde, je vázáno na výše uvedené. Platí to pro širokou oblast problematiky vývoje finančních trhů, nebo pro nás tak významné téma, jakým jsou drobné a střední podniky. Zmíním jako příklad druhé z témat (hovořili a mailovali jsme o tom s K. Havlíčkem). Pro VŠFS má problematika malých a středních podniků zcela mimořádný význam. Zahrnuje problémy legislativní (jak napomoci), daňové, alokační z hlediska podpory státu apod. Podle mého názoru však jedním z nejdůležitějších problémů je souvislost mezi „vázáním“ lidského kapitálu v malých a středních podnicích (tedy toho, co je hlavním zdrojem jejich výkonnosti a jejich postavení, pokud není jediným zdrojem jejich prostředků něco jiného – viz dále) a tím, jak nositelé podnikatelských, manažerských i zaměstnaneckých výkonů projektují dráhu svého celoživotního profesního uplatnění. Již proto, že právě této problematice malé a střední podniky příliš velkou pozornost nevěnují. A tato problematika již váže na otázky celoživotního vzdělání v kontextu reforem v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění (mj. VŠFS jako instituce v řádu středního podniku má právě pro toto poměrně kvalifikovaně připravený program).

Pokud jde o „jiné zdroje prostředků“, tak podnikatelský úspěch malého či středního podniku lze také dosáhnout obchodováním se státem přes firmu, která často na své adrese nemá ani zvonek, což spadá do problematiky struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. I tato problematika má v našem výzkumu též své místo. Některé rozborů toho, jak kdo v ČR zbohatl, ukazují, že toto je v našich podmínkách velmi častý či až moc častý případ. A poctivě fungující malé a střední podniky tato nerovná konkurence staví do velmi obtížné situace. Bohatnutí firem formou neférového se státem tak znamená nejen odčerpávání veřejných prostředků, ale především deformování konkurenčního prostředí, což svými důsledky nejvíce postihuje malé a střední podniky.

Pokud znám situaci v oblasti společenských věd v ČR, pak právě u nás na VŠFS jsme schopni posunout teorii formou týmové práce, propojení vzájemně souvisejících témat i řešení realizační problematiky o kus dál. Jinde, alespoň pokud vím, takové podmínky a možnosti nemají. A když je někdo jediný, kdo může, tak (jak se říká v jednom slavném českém filmu) musí. Rozhodně bychom se o to měli pokusit, již proto, že máme na co aktuálně navazovat.

Proč tak těžko a proč to pořád nejde

(Poznámky s přílohou 9.7.2012)

Petr Matějů

Stejně jako Radim Valenčík pořád uvažuji o tom, proč se české vědě (jde primárně, i když ne výlučně, o vědy společenské) nedaří vklínit do toho, čemu Radim říká „praxe“, přičemž asi - stejně jako já - má na mysli přípravu, implementaci a koordinaci reforem, bez nichž opravdu začneme pomalu chudnout a jen přihlížet tomu, jak rozevírající se nůžky sociálních nerovností (již nyní silně delegitimizovaných) ohrožují sociální smír a nutnou sociální kohezi. Směr mých úvah je již řadu let podobný směru, jimž se vydal Radim.

Na rozdíl od Radima (nicméně vždy s jeho pomocí) jsem se již dvakrát pokusil výsledky bádání do té „praxe“ vnést přímo, tj. přípravou reformních dokumentů až na úrovni věcných záměrů zákonů (vloni věcný záměr zákona o finanční pomoci studentům spojený s ideou odloženého školného, na jehož teoretické konceptualizaci se od počátku podílel Radim) či zákonů samotných (v roce 2001 návrh Zákona o financování studia na vysoké škole). Jak to dopadlo, všichni dobře víte. Už jsem se rozhodl to vzdát, protože šanci být i na drobný úspěch nevidím. O to více se zase hodlám soustředit na bádání a na práci na publikacích, kterými společně s výukou snad přeneseme na další generaci nejen ideje, bez nichž ta „praxe“ bude plná bídných omylů, ale snad i odvalu se o jejich implementaci pokoušet.

Na VŠFS jsem jako vedoucí katedry stále ještě „v záběhu“, ale výzkumnou orientaci nám již promyšlenou. Těžko se mohu vydat jiným směrem, než jsem doposud šel, stále mě zajímá formování a zhodnocování lidského kapitálu ve vazbě na sociální nerovnosti. Jsem rád, že toto téma silně rezonuje s tím, nad čím už řadu let na VŠFS bádá Radim. K tomu více až příště. Jako příspěvek k tématu, které Radim svým textem otevřel, posílám krátké zamyšlení na téma „Proč to nejde“, které jsem vloni napsal jako úvodní slovo k výroční zprávě ISEA (Institut pro sociální a ekonomické analýzy), což je think-tank, který jsem spolu s dalšími „idealisty“ typu Radima založil, abychom překlenuli příkop mezi akademickým světem (věda) a politickým světem reformem (praxe). Je to opravdu jen zamyšlení, snad trochu zoufalé a možná málo sofistikované (chybí mi tam ta Radimova teorie her), ale hodně založené na zkušenosti, kterou na pomezí vědy a praxe nabyl.

Za případné poznámky budu vděčný.

Příloha k poznámkám

P. Matějů: Proč to nejde (Úvodní slovo zakladatele k výroční zprávě ISEA za rok 2010)

Vloni, s desetiletým odstupem, znovu vyšla Možného monografie „Proč tak snadno ....“, jejíž druhé vydání zdánlivě bez souvislosti stálo u vzniku ISEA. Nebudu se ostýchat u příležitosti jejího třetího vydání, které koinciduje s desetiletým výročím „početi“ ISEA (jejíž úředně potvrzené zrození přišlo o necelé dva roky později), znovu připomenout, že souvislosti zde jsou. A docela hluboké.

Pamětníci si jistě vzpomenou na první publikaci ISEA, která nesla název „Proč tak těžko?“. Nebyla to konjunkturalisticky motivovaná parafráze názvu zmíněné Možného knížky, ani pouhé vyjádření úcty k jejímu autorovi a učiteli, jímž mi Možný, ač mě přímo nikdy neučil, vždy byl (na ty, co mě tady doma opravdu učili, jsem až na výjimky a po zásluze docela zapomněl), ale výsledek pochopení skutečnosti, že vývoj společností, stejně jako vývoj lidských bytostí, je spjat s okolnostmi jejich početi a raného dětství více, než si jsme si ochotni připustit. Minulost je obsažena v přítomnosti, stejně jako přítomnost v budoucnosti a je úplně jedno, zda to je vzdor vůči něčemu, s čím nechceme být svázáni, nebo naopak ochota a možnost navazovat na to, co nám otevírá pole životních šancí. Nic nového pod sluncem.

Ač to možná bude znít jako paradox, ISEA byla počata v politice, vůči níž se dnes čím dál tím více vymezuje. Psaly se roky 1999 a 2000 a řada skutečně vynikajících osobností české ekonomie a sociologie s nadšením spolupracovala na několika „projektech“, jež měly alespoň některým z reformem, jež v té době byly na spadnutí, pomoci na svět. Činili tak, i když jim docházelo, že politika tento cenný a na zlatých tácech servírovaný intelektuální a výzkumný potenciál, jež by mohl sloužit jako opora pro zdárné uskutečnění reformem, politická elita v čím dál tím větší míře ignorovala. To, že z těchto reformem nakonec nic nebylo a zůstaly jen na papíře, i to, proč se tak stalo, některé z těchto osobností přivedlo k rozhodnutí zkoušet reformám pomáhat „zdola“, z prostředí, kde hodnota argumentu a evidence není tak beznadějně nulová jako v naší politice. Není bez zajímavosti, že v té době i v mnohem vyspělejších světech, než jsme byli my, se pomalu formovaly obsahy konceptů jako „evidence based policy“ a „political economy of reforms“, které jsou dnes na vlajkách světových institucí nejzvučnějších jmen, ať jde třeba o Světovou banku či OECD, nebo jiné, méně významné instituce.

Dnes již pozitivně víme to, co jsme tehdy jen tušili. Víme, že konec transformační euforie a deziluze z průběhu transformace, která nikoli náhodou přišla na konci devadesátých let, měla co do činění s rozkrytím procesů, které nakonec určily, kdo byli vítězové a kdo poražení transformace. Dnes už víme, že Možného teze o konverzích kapitálů (politického na sociální, sociálního na ekonomický), kterou opřel o dnes již klasickou teorii Pierra Bourdieu, stejně jako Dahrendorfova teze o transformaci, která zůstane nedokončená, pokud nebude „stvrzena“ proměnou sdílených hodnot, došly nepříliš dlouhým historickým vývojem empirického prověření. Vítězi ve smyslu individuálních životních šancí se dle předpovědi stali v mnohem větší míře ti, vůči nimž se transformace na svém počátku vymezovala, než ti, kteří jí dali jméno „postkomunistická“. Hodnoty sdílené občany opět nesoú znaky schizofrenie zapouštějící kořeny v krajně nezdravém štěpení společnosti na „my“ a „oni“. Na tomto fundamentu jen těžko mohou stát pevné hodnoty moderní demokratické společnosti a obávám se, že na něm nelze stavět ani prosperitu země.

Dnes již i díky studiím ISEA pozitivně víme i to, že nejen štěpení společnosti na „my“ a „oni“, ale i bujení korupce a to zejména v nejvyšších patrech politiky, vede k delegitimizaci nejen nerovností, které rozhodně u nás nejsou vyšší než ve vyspělých zemích, ale celé politické elity i vládnutí jako takového. Nedávno vydaná studie

ISEA věnovaná korupci jasně ukázala, že korupce vede k erozi norem sociální spravedlnosti, ohrožuje pevnější zakořenění zásluhových norem a otevírá dveře návratu rovnostářství. To vše přispívá k nepředvídatelnosti volebního chování. Občané svými volebními rozhodnutími místo toho, aby volili „pro něco“, ve stále větší míře volí „proti něčemu“, stále častěji někoho za něco „trestají“, chtějí něčemu zabránit, a hlavně hledají stále nesmyslnější alternativy pro v principu dobře ukotvené a na určité tradiční hodnoty navázané politické strany, bez ohledu na to, ve které části politického spektra jsou situovány. Lze se pak divit, že vlády nejsou – ve smyslu skutečného vládnutí – ničeho schopny? Lze se divit, že – jak ukazují poslední měsíce – politici jsou naopak schopni už skoro všeho?

Nejen v naší první publikaci „Proč tak těžko“, ale i v jiných studiích a veřejných vystoupeních, jsme se pokusili najít vysvětlení pro pomalé, pokud vůbec nějaké, uskutečňování reform. V té době jsme jej našli v erozi transformačního étosu, v postupné krystalizaci zájmů spojených s postavením člověka v systému sociální stratifikace, jež v té době byla již v pokročilém stadiu a v postupné delegitimizaci politických elit, která byla tehdy teprve v počátečním stadiu. Současně jsme začali upozorňovat na to, že postupně dojde k proměně mechanismů, jimiž se politická elita bude snažit udržet u moci. Jak ukázala řada studií, v první fázi transformace všem segmentům vznikající elity šlo o to udržet si moc nad bankami, které nepřímo umožnily financovat nejen sociální smír, ale také projekty umožňující privatizovat spíše peníze těchto bank, než podniky. K této tezi, která má původ v monografii věnované formování elit ve střední a východní Evropě, na jejímž vzniku se někteří členové ISEA podíleli, se dnes už veřejně hlásí kde kdo.

Co je klíčem k udržení moci a pozic v politické elitě dnes? Tehdy jsme předvíдали, že to bude schopnost ovládnout média, policii a soudy. Nebylo totiž pochyb o tom, že jednou se všechny procesy spjaté s jednou z největších bankovních loupeží (jak způsob privatizace v naší zemi pojmenoval Ivan Szelényi), stejně jako další korupční kauzy, o nichž jsme tehdy ještě neměli ani tušení, začnou rozkrývat. Zůstat na výsluní tedy nutně znamená stále svádět boj právě o tyto instituce. Protože střídání u vlád za těch pár let umožnila téměř všem být blízko možné „redistribuci“ (řečeno co nejněžněji), není dnes mezi politickými stranami rozdíl v tom, jak silný zájem na ovládnutí těchto institucí mají: pro všechny je v rámci politického boje důležité v první řadě ochránit sebe a utopit jiné.

To vše bych nepsal a nepřipomínal, kdybych si nebyl jist, že to je klíč k pochopení toho, proč se u nás reformám nedaří a ještě dlouho dařit nebude. Ať bude u vlády kdokoli, první věc, kterou bude muset „ošetřit“, bude tento bazální zájem. Dalo by se možná říci, že nyní už jde o základní instinkt politického přežití. To ovšem politickou elitu vyčerpává natolik, že reformy pak nelze než pouze předstírat. Má v tomto prostředí smysl pěstovat sazenice pro reformy alespoň ve sklenicích, jimiž think-tanky typu ISEA nepochybně jsou, nebo chtějí být? Odpověď zní, že to smysl má a musí mít. Je to něco jako povinnost udržovat genetické banky v jiných oblastech. Naděje umírá poslední a je možné, i když to právě teď vypadá jako málo pravděpodobné, že pečlivě ošetřované sazenice jednou najdou půdu, na které jim bude dáno růst a přinášet plody.

Proto se ISEA rozhodla přežít, být takovým skleníkem a to i v podmínkách, které jsou pro život politicky nezávislých think-tanků stále těžší a těžší. Věřím, že ISEA, kterou jsem pomáhal založit, takovým skleníkem zůstane a díky reformním sazenicím, jež bude moci nabídnout, bude jednou hrát podobnou roli, jakou hrají významné think-tanky v zemích, kde se vlády myšlenkovému oplodňování nebrání a soukromý sektor je jako užitečné skleníky nebo inkubátory vnímá.

(25.5.2011)

Ohlas J. Mertla (9.7.2012)

Je to moc zajímavé, ovšem takto chápané propojení s praxí je komplikované z podstaty. Asi nepotěším, ale já třeba s koncepcí odloženého školného na bankovní úvěry opravdu hluboce nesouhlasím.

Reakce R. Valenčíka (9.7.12)

Ano. Problém, zda přes bankovní úvěry nebo ne, je zcela zásadní. Jak říká Petr Gočev - zde je „d'ábel skryt v detailu“. Pokud jde o to spojení s praxí, pak je třeba ta složitější varianta. Vidím to ještě složitěji, ale to, jak vidíme spojení s praxí, je zcela zásadní.

Hledisko praxe včetně praxe výuky na VŠFS

(Několik poznámek a diskuse k nim 14.7.2012)

Jaroslav Vostatek

Nacházím v poněkud jiné badatelské vrstvě. Je to na mne příliš obecné. Obecně soudím, že ekonomická teorie a politika a související vědy jsou v Česku málo rozvinuty a rozvíjeny a hlavním objektivním důvodem je

malý počet obyvatelstva. Prostě – i kdybychom všichni chtěli a mohli, počínaje vládou a konče VŠFS, tak vždy budeme mít velmi omezený badatelský potenciál.

Vidím to již na samotné problematice penzí, kterou se snažím sledovat v celém světě téměř dnes a denně. I když to, dejme tomu, celkem zvládám, tak mi to stejně není mnoho platné, protože mé přednášky jsou zpravidla pro velmi omezený počet posluchačů a potleskem to skončí. V teorii si to mohu rozdat jen s O. Schneiderem – a pokusím se o to, protože má povrchní znalosti, tím spíše, že je (on a IDEA/CERGE) mediálně zdatný a zdatnější než já.

Jako pedagogové musíme učit a to je výhoda, protože výuka pomáhá tříbit mysl. Aktuálně se realizuji v předmětu Sociální teorie a politika pro magisterský obor Veřejná správa a v předmětu Teorie veřejných financí pro doktorské studium – obojí v omezeném rozsahu. Škoda, že předmět Penzijní teorie a politika mi byl zrušen. Praktickou otázkou pro FES či VŠFS je, jak to prodat, resp. prodávat v nejbližších letech a kolik do toho může škola investovat. Stejným způsobem bychom mohli pokračovat dál.

Máme určitý potenciál v oblasti zdravotnictví, především díky Honzovi Mertlovi, přičemž i já jsem se snažil přispět - s využitím podobnosti s penzijní problematikou. Honza ovšem dnes učí převážně Fiskální teorii a politiku, převážně v „klasickém“ českém či mezinárodním pojetí. Teď začne učit anglický kurs Veřejných financí. Obsah kurzů VF jsme se při akreditaci snažili posunout směrem k nosným veřejným výdajovým programům, čili k sociální politice. Určitý potenciál máme i v oblasti daní, ostatně je to propojeno s veřejnými výdajovými programy. Hlavní „daňář“ Václav Vybíhal začne nyní ve velkém učit základní kurz Veřejných financí pro bakaláře. To může být i výhoda.

Vloni a předloni jsem se „pustil“ do DPH, s důrazem na finanční služby, má to i velkou vazbu na penze, zdravotnictví a další odvětví veřejného sektoru. Zdá se, že ve vztahu k DPH jsou – v tomto směru – v Bruselu pěkní blbci či zaprodanci finančního kapitálu, i mezi badateli. Ostatně i u nás nemusí být marné vymyslet, že důchod u nás v roce 2050 bude 6500 Kč a nechat si to zaplatit třeba od penzijního fondu (což je případ IDEA). Určitý potenciál má VŠFS i v oblasti ekonomiky (a asi nejen ekonomiky) vzdělávání. Zda to někdo (a jak) vyučuje či jinak hlásá, nevím. Tedy kromě mne, já jsem to ve velmi omezené míře zařadil do výše uvedených předmětů. Když se tím zabýval vedoucí katedry ekonomie Friedman, tak to určitě jde učit v Ekonomii.

Petr Matějů a Ty byste mohli být nositeli tohoto výzkumu. CESTA se zatím zabývá převážně sociální politikou, je třeba tyto výstupy více vyučovat a prezentovat. Podle pokynu paní rektorky je třeba rozvinout bádání na úseku Financí, jako podporu pro udržení jediného akreditovaného oboru doktorského studia; i tady je třeba propojit výzkum s výukou – abychom dosáhli odpovídajícího věhlasu. Takhle to vidím já – skládám to spíše ze zdola, z jednotlivých lidí a zejména učitelů. Jako vždy a všude – potřebujeme více schopných pracovníků a redukovat počty těch, u nichž platí, že kdo to neumí, ten to učí.

Několik poznámek R. Valeníka (17.7.2012)

1. Odborné kapacity jsou skutečně omezené. Tím spíše bychom měli více a koncepčněji využívat studenty, zejména při zpracování diplomových prací. Mohli by např. zmapovat fungování penzijních systémů v různých zemích (mj. i postsovětských, z nichž jich řada pochází), a to dle námi zadaných parametrů (např. proti jakému riziku vlastně tyto systémy pojišťují, na jakém typu solidarity jsou postaveny apod.). Pokud jde o koncepčnost využití prací, tak mám na mysli zejména následující – když se některému studentovi podaří napsat dobrou práci, bylo by dobré, aby v jeho práci někdo pokračoval. To vůbec neděláme. Každý student začíná každé téma znovu, aniž by se vyrovnal s tím, že na dané téma již bylo napsáno přímo i na naší univerzitě více prací. To je obrovské mrhání silami, nehledě na to, že i pro vedoucí prací je to místo získání cenných podkladů jen ztráta času.

2. Samotnou teorii ve smyslu přesného definování jevů a formulování předpokladů nelze podceňovat. Jak říkal Goethe – kdo si dobře nezapne první knoflík, ten se už dobře neobleče. Uvedu to na příkladu. Máme třeba jasno (víme to a shodneme se na tom), vůči jakému riziku by penzijní systém měl pojišťovat? Asi ne proti „riziku“, že budeme dlouho žít. Ten, kdo se k smrti upije při práci v kamenolomu v 90. letech, se dožil vysokého věku a žádný penzijní systém nepotřeboval. Podle mého názoru jediné riziko, před kterým by penzijní systém měl pojišťovat, je riziko, že člověk po určitou dobu z řady důvodů nebude moci vykonávat produktivní činnost (práci, tvůrčí činnost apod.), kterou by si zajistil prostředky pro svůj důstojný život, ale bude před sebou mít ještě řadu let života. Tím je ovšem dán i ten typ solidarity, který každý pojistný systém zabezpečuje (solidarita mezi těmi, u kterých pojistná událost nastane, a těmi, u nichž nenastane). V daném případě jde o solidaritu mezi těmi, kteří se mohou a chtějí žít produktivní činností i ve vyšším věku (není jich třeba hodně, ale jsou i u nás na univerzitě a nemyslím tím jen doc. Pavláta), a těmi, kteří již z řady důvodů nemohou či nechťejí v důsledku zvyšování věku vykonávat výdělečnou činnost. Proč je tak důležité si uvědomit právě tento moment? Protože jednou z cest zabezpečování dlouhodobé rovnováhy v penzijním systému je využít možnosti, které nabízejí systémy sociálního investování a sociálního pojištění k tomu, aby se vytvořili podmínky pro prodloužení období produktivního uplatnění člověka. A to mj. s využitím komplementarity mezi typem zaměstnanosti založeným na fyzických a psychických silách člověka, kterými disponuje v rané fázi své profesní dráhy, a typem zaměstnanosti, který předpokládá využití zkušeností kultivovaných celoživotním vzděláním. Když si tuto skutečnost neuvědomíme, můžeme se pak dopouštět těžkých koncepčních chyb. Typickou je například to, že

právě v těchto dnech vláda prosadila změnu daňového zákona a tím ukončila možnost, aby si pracující důchodci odečítali z daní základní slevu na poplatníka 24 840 korun. Zdánlivá „maličkost“. Ve skutečnosti věc zcela zásadní. Jak jsem již uvedl, hlavním smyslem penzijního systému je pojistit před rizikem ztráty možnosti dosahovat příjem nutný k důstojnému životu v důsledku stáří na základě produktivní činnosti (práce či placeného tvůrčího výkonu). Tímto pojištěním se vytváří určitá solidarita mezi těmi, kteří mohou a chtějí být produktivně činní i ve vyšším věku, a těmi, kteří z různých důvodů (důsledky stárnutí, typ profesní dráhy, lokální podmínky získání zaměstnání) již nemohou či nechtějí být produktivně činní. Řešením je vy vytvoření podmínek pro prodloužení období produktivního uplatnění člověka. Tímto směrem by vedla skutečná reforma. Tato vláda však dělá pravý opak. Novela daňového zákona oslabila stimuly k prodloužení doby produktivního uplatnění člověka. Nejde o to, že o nemalé částky připravila ty, kteří i přes vyšší věk do systému přispívali, ale prohloubí deficit systému.

3. K předešlému někdo dodá, že to tato vláda udělala schválně, protože deficitem a nerovnováhou v penzijním systému potřebuje argumentovat z hlediska zavedení 2. pilíře. (Že tedy škodí v určitém smyslu slova záměrně.) Možná je to pravda a já si to občas myslím. Pak ovšem musíme zjistit a popsat (pokud možno s využitím prostředků vědy), jaká hra se vlastně hraje. No a to je o tom, proč některá témata spolu nutně souvisejí, pakliže máme mít pocit, že badatelská činnost vůbec k něčemu je.

Poznámka J. Mertla (18.7.2012)

Myslím, že provázání na výuku je skutečně klíčové. Doplním, že výuka na příští rok skutečně vychází, jak Jaroslav Vostatek píše, s tím, že jeden předmět Zdravotnická teorie a politika v letním semestru plánován je (pokud ovšem bude otevřen). I když bych nebyl tak striktní jako Jaroslav Vostatek, který hodně poměruje práci k efektům a věhlasu, který s nimi souvisí, stejně tak bych nemluvil o těch, co toho moc neumí. Příspěvek lidí je prostě diferencovaný a není dobře všechny tlačit do ideálu „superschopného pracovníka“, spíš je lepší role adekvátně rozložit tak, aby to jednotlivým kolegům vyhovovalo.

Navíc souhlasím s Vámi, že obecnější teorie je velmi důležitá, i když z pohledu praxe a aplikování teorií jakoby „zbytečná“ a nevýznamná (zejména ze zpětného pohledu). Závěrečné práce jsou problém, protože k tomu, aby byly zacíleny na dílčí témata a rozvíjení již vytvořeného, musí být poměrně velká odvaha vedoucího i studenta, obecnější témata jsou u oponentů či komisí snadněji obhajitelná, méně náročná a „riziková“. Nicméně můžeme alespoň takto pracovně říci, že v užším „výzkumném“ kolektivu (Valeník, Vostatek, Matěju, Krebs, atd.) si lze vzájemně oponovat i práce, které budou takto rizikovější, studenti to „unesou“ (jiný problém je to, že někteří studenti mají problém unést jakékoli téma, tj. je pro ně obtížné zvládnout zpracování práce jako takové). Je tam podstatný prvek vzájemné důvěry v takto užším týmu a pochopení dílčích problémů, které jsou v pracích analyzovány, čímž se zmírní potenciální obava, že oponent práci nepochopí a pak „se to bude těžko řešit“.

Za sebe mohu takto koncipovat některé práce v oblasti zdravotnictví a nemocenského pojištění a v oblasti sociální ekonomiky, tj. neziskových organizací a sociálních podniků. Empirické a komparační analýzy jsou samozřejmě velmi důležité, ve smyslu funkčních, institucionálních a finančních parametrů jednotlivých sociálních systémů. O solidaritě v penzijním systému si myslím ještě trochu něco jiného, podle mého názoru je v ní podstatný i prvek sdílení rizika různého věku mezi muži a ženami, rizika dožití (doživotního důchodu) obecně, ale i solidární kompenzace těch dob během života, kdy člověk pracovat nemohl (zejména péče o dítě, ale i dlouhodobější nemoc).

Podle mne je účelem (klidně i teleologickým účelem, tak jak to definoval prof. Engliš) penzijního systému v moderní společnosti jednoduše řečeno to, aby lidé měli trvale jistotu, že v postproduktivní fázi života neklesne jejich životní úroveň pod určitou hranici a naopak ji mohli během života ovlivnit směrem vzhůru. Statisticky je to měřeno očekávaným náhradovým poměrem. Jinak řečeno, ze sociálně-psychologického hlediska si myslím, že očekávání dobrého stáří a adekvátní životní úrovně po ukončení pracovní aktivity není přežitkem, ba naopak. To současně neznamená, že by měl důchodový systém stimulovat brzkou neaktivitu.

Pokud jde o daňový systém, také si myslím, že zrušení slevy na dani pro důchodce je spíše chyba. Otázka je, kde získávat peníze jinde a kde by to méně bolelo (každá daň je přece jen újma). Bohužel, takové věci, jako je progresivní zdanění fyzických (s výjimkou současného „solidárního příspěvku“, který se ale bojíme pojmenovat adekvátně) i právnických osob (zejm. velkých oligopolů) či zdanění finančního sektoru jsou v ČR tabu, uděláte si spoustu nepřátel, když to někde řeknete (vlastní zkušenost). Pod heslem, že daň je trest za úspěch, se pak zdaňují hlavně ti méně úspěšní, kteří se nemohou moc bránit.

Lidský kapitál (HC), sociální kapitál (SC) a znalostní společnost (KS)

(P. Wawrosz k prioritám vědy na VŠFS 19.7.2012)

Přečetl jsem všechny texty k prioritám vědy na VŠFS, které mi byly poslány. Stručně mne k tomu napadá následující:

1. Logika jednotlivých vazeb je jasná a zřejmá:

- ve znalostní společnosti je třeba investovat do lidského kapitálu (HC) jako prostředek sociálního investování
- HC je nutno uchovávat a rozvíjet, k čemuž napomáhají nejrůznější pojistné systémy
- investice do HC (včetně uchování HC) prodlužují dobu produktivního uplatnění člověka a zvyšují jeho výkon
- reformy, které se v současné době provádějí, nestimulují občany k investicím a uchování HC. Podstatnou příčinou daného stavu je existence struktur založených na vzájemném krytí.
- dané struktury prostřednictvím finančních trhů získávají společenskou pozici, která jim umožňuje ovlivňovat reformy tak, aby byly pro ně výhodné.

2. Z hlediska priorit vědy je vedle toho, co bylo v daných textech uvedeno, podle mne nutno:

- podrobně vymezit samotnou znalostní společnost (KS) a zdůvodnit „proč právě teď“ dochází k jejímu konstituování. Jednotlivé dokumenty více méně berou za dané, že teď vzniká. Nechci daný předpoklad zpochybnit, nicméně jednoznačné vymezení KS chybí a chybí i zdůvodnění, proč právě teď. K daným tématům samozřejmě existuje literatura, kterou má smysl studovat a dále rozvíjet.
- poněkud se z textu vytratil pojem sociální kapitál (SC) ve smyslu síti, důvěry, občanských norem a hodnot. Nepochybně struktury založené na vzájemném krytí disponují určitým sociálním kapitálem. Ačkoliv osobně zastávám tezi, že k tomu, aby byly úspěšné investice do SC, jsou nutné investice do HC, domnívám se zároveň, že KS je právě společností, v níž je SC významným faktorem produkce znalostí, jejich šíření, výměny i uchování. Myslím si, že problematiku SC v KS je nutno popsat a analyzovat.
- je nutno studovat institucionální uspořádání soudobé společnosti a mj. charakterizovat instituce (ve smyslu pravidel hry), které brání rozvoji znalostní společnosti. Zároveň je nutno zkoumat a) které instituce napomáhají vzniku KS; b) jak vznikají instituce (jako výsledek her), jež jsou vhodné pro fungování struktur založených na vzájemném krytí. Určitě je v nutno zkoumat vztah SC a institucí (některé projevy SC mají charakter neformálních institucí)
- má smysl z hlediska makroekonomie zkoumat a) důvody kolísání ekonomiky a jak tyto důvody souvisí s konstituováním KS i s tím, že struktury založené na vzájemném krytí de facto tomuto konstituování brání; b) teorie dlouhodobého ekonomického růstu a jak investice (včetně udržování) do HC a SC napomáhají tomuto růstu včetně toho, jaký tyto investice mají na další makro ukazatele (zejména inflaci a vnější ekonomickou rovnováhu) – zde se domnívám, že je „pole neorané“; c) současně prováděné hospodářské politiky, jak tyto politiky ovlivňují investice do HC a SC.

Poznámka R. Valenčíka (19.7.2012)

V podstatě souvisím s interpretací priorit i upřesněními, resp. upozorněním na to, kde je potřeba dále dotáhnout. Dodám maličkost a to jen z laického pohledu k makroekonomickému pohledu na problematiku konstituování vzdělanostní společnosti (z hlediska jak nutnosti, tak i projevů toho, že se přechod nedaří): Tradiční poptávková stimulace ekonomiky, která je jako protikrizové opatření v současnosti uplatňována (většinou „silnými“ ekonomikami, zatímco „slabým“ se předepisují smrtící úspory), v podstatě jen překrývá mnohem hlubší krizi a „rozjíždí“ ekonomiku setrvačným směrem (neproduktivní spotřeba postindustriálního typu), takže se komplexní ekonomická krize prohlubuje. Tím spíše je aktuální podrobněji popsat podstatu vzdělanostní společnosti, to, proč se jedná o zásadně jiný typ ekonomického růstu, který může být jak exponenciální, tak trvale udržitelný.

O vzdělání, jeho obsahu, roli i o vzdělanostní společnosti s trochou skepse

20.7.2012

František Zich

Průvodní text mailu: *Všechno jsem přečetl a napadají mne různé věci. Tvoje úsilí je velmi užitečné a inspirativní. Tedy několik poznámek do diskuse. Je to samozřejmě jen nahozené, také se musí odpočívat. K dispozici mám materiál k vymezení priorit vědecké a výzkumné činnosti na VŠFS a zkušenosti z týmové práce v naší zemi za posledních 50 let a některé ohlasy kolegů (Vostatek, Wawrosz).*

Úvodem (trochu skepse)

Jde opravdu jen o poznámky, i když texty, ale hlavně problémy, které se za tím skrývají, by vyžadovaly zevrubnou studii (nebo několik studií)

Přehled výzkumného snažení (jak jej uvádí stručně Radim) týkající se lidského kapitálu od Richty po současnost podle mého soudu dokazuje, že toto téma je badatelsky zajímavé (a jsou na to i peníze, viz např. v současné době vyhlášení konkurzu Ministerstva práce na vzdělávací programy zaměstnanců firem – což je jistě i nová šance pro VŠFS), ale současně se podle mého jasně ukazuje, kde jsou meze této cesty, respektive tzv. vzdělanostní společnosti. Po všem tom dlouholetém bádání víme celkem jasně, že:

- Rozhodujícím pro vzdělání (získání lidského kapitálu) je to co lze ekonomicky zhodnotit, prodat, ocenit. Všechno ostatní vědění a kvalifikace jsou problematické a zatěžují stát, společnost, musí se obtížně prosazovat a neustále dokazovat svoji užitečnost.

- Na trhu práce existuje poměrně dlouhodobě stabilní struktura potřeby profesí (včetně její kvantitativní stránky) – teď nám na trhu práce např. chybí kvalifikovaní kovodělníci, mechanici apod. a některé profese přebývají. Takže z toho vzniká otázka – jaké vzdělání potřebujeme.

- Nadále existuje sociální nerovnost v přístupu ke vzdělání – (viz např. výzkumy P. Matějů, Simonové a dalších)

- Investice do vlastního vzdělávání narážejí na ekonomické možnosti rodin – viz zkušenosti s návrhy na odložené školné atd.

- Bez osvícené politické podpory vzdělávacích institucí se nic nezmění a osvícená politika je zřejmě něco jako kulatý roh.

- Ukazuje s, že pokud jde o úroveň vzdělání slabiny, začínají již na základní škole

- Přesto oblast vzdělávání je významnou podnikatelskou možností

- Vzdělávání má mimořádný kulturní význam pro moderní společnost

Ze všeho tohoto na mne ale dýchá jakási bezmocnost s tím něco dělat. V mnohém ohledu jsem skeptický k možnostem tzv. znalostní společnosti a roli lidského kapitálu, ale v žádném případě nepochybuji o významu vzdělání pro jednotlivce i pro společnost.

Tolik několik poznámek k obecné rovině problému – tedy spíše k Radimovu historickému pohledu na téma.

Čím může k rozvoji vědy a řešení problémů praxe přispět VŠFS

Druhý materiál je více konkrétní a týká se hlavně školy.

Radimovu snahu chápu jako velmi užitečnou, přináší, mimo jiné, možnost mezioborové diskuse.

Dovolím si přesto opět několik poznámek spíše z pozice skeptického sociologa:

1. Souhlasím s autorem, že problém vzdělání a vzdělávání je obecně důležitý, pro školu nosný a že je i na co navazovat. K výsledkům, které jsou zde uváděny, bych doplnil, dlouhodobé sledování kvality výuky formou anket studentů a hlavně absolventů (katedra sociologie). Jsou zde, zatím málo známe, zajímavé informace týkající se hodnocení úrovně poskytnutého vzdělání a náměty o tom co je potřeba pro praxi, jsou poskytované hlavně vedení školy.

2. Radimův materiál se nazývá „K vymezení priorit vědecké a výzkumné práce na VŠFS“. Obsahově se pak soustřeďuje na „sociální investování“, konkrétně na tři oblasti investic: do vzdělávání, poskytování zdravotní péče a penzijního pojištění. Není pochyb, že je zde možné najít souvislosti, jde o důležité oblasti sociální sféry společnosti, nicméně tuto sféru zdaleka nevyčerpává. Až příliš se v tomto zaměření projevuje struktura ekonomické fakulty školy. (což chápu, ale nemělo by to sloužit jako vymezení komplexity problému). Myslím, že celou problematiku vzdělanostní společnosti, lidského kapitálu je třeba znovu zasadit do širších souvislostí, jinak se nedopracujeme k hlubšímu „expertnímu“ vědění o této záležitosti. Jinými slovy vřele souhlasím s tím, že problematika reforem v oblasti financování, penzijního pojištění, zdravotního pojištění je třeba řešit v dalších společenských kontextech, nejen z hlediska investic do lidského kapitálu.

3. Teoretickou koncepcí, z níž se při jednotlivých uváděných výzkumech vycházelo a vychází (která ale není v materiálu explicitně obsažena), je koncept vzdělanostní společnosti, jejíž pojem „lidský kapitál“ patří k nejzákladnějším. Není zde nutné patrně uvádět ambice této teorie rozvinuté hlavně v 60. letech minulého století (D. Bell, Bourdieu, Reich, Richta atd. i když kořeny – vezmeme-li v úvahu víru v lidské vědění – jsou mnohem starší Např. Comte), ani dosti zevrubnou polemiku o této teorii (U. Beck, R. Merton, Keller, Liessmann apod.) i když by to patrně bylo užitečné s ohledem na poněkud mesianistické chápání úlohy vzdělání v tomto materiálu. Viz např. „jedině zrod vzdělanostní společnosti otevírá cestu pro další ekonomický růst a společenský rozvoj“ – opravdu jedinečně?? Konceptuálně bych považoval za užitečnou diskusi o tom jaký je rozdíl mezi teorií vzdělanostní společnosti a reálným stavem vzdělání moderní společnosti, (tedy problém teorie a praxe). Zdá se, že teorie vzdělanostní společnosti, stav vzdělání (lidského kapitálu), a proces vzdělávání jsou tři obsahově dosti

rozdílné záležitosti. Co je vlastně ona vzdělanostní společnost? Je to jen více vysokoškolsky vzdělaných lidí? A tím hlavním problémem je pak financování těch co na to nemají? Jistě, že ne a protagonisté koncepce vzdělanostní společnosti to ani tak nechápali. Patří sem, nejen vysoká úroveň lidského kapitálu, jehož kritériem je realizovatelnost v oblasti ekonomiky, ale také dobře fungující politický systém, (jakási politická gramotnost), úroveň občanských vztahů, kultura, kulturní dimenze vzdělání, způsob řízení, životní způsob obecně, sociální komunikace vědění atd.

4. Takže tím se dostáváme k obsahu vzdělávání (nabývání lidského kapitálu). Je důležité vědět, jaké vzdělání má být poskytováno k naplnění ideálů teorie vzdělanostní společnosti. Zdá se, že zde je další rozpor. Ano, zásadně to řeší pracovní trh. (viz zájem o studijní obory, viz poznatky anket absolventů, viz požadavky zaměstnavatelů). Obsah vzdělávání je podřizován exkluzivně tzv. praxi.

Tedy: ještě více praktického zaměření vzdělávací činnosti. A tady jsou nejméně dvě otázky:

- První se týká školy: Je naše škola dost „praktická“? (Studenti v anketách často upozorňují, že nikoliv).

- Druhá: Co to je praktické vzdělávání a je tento požadavek v duchu teorie vzdělanostní společnosti oprávněný? Nevychovávají školy, nejen naše, „fachidioty“? Viz kognitivní úroveň většiny studentů z oblasti kultury, historie, všeobecných znalostí o společnosti apod. Na tom patrně vysoké školy už mnoho nezmění, je to hlavně záležitost středních škol. Ale to je další širší souvislost vzdělanostní společnosti a námi řešené problematiky o optimální úrovni lidského kapitálu. Je otázka, zda má i naše škola podléhat neoliberalní krajnosti, která uznává jen takového vzdělání, které je možné posoudit ekonomickou užitečností. Tedy vzdělání je to co mohu prodat. Vzdělanostní kurikulum základních škol má být „podnikatelské“ atd. (srovnej Kaščáka a další Sociologický časopis 5/2010)

Je asi zbytečné, jak činí Radim, (body 1- 4) stěžovat si na způsob provádění reformy našich vlád. Podle mého soudu jednají právě v duchu těchto neoliberalních koncepcí, je otázka zda mohou jednat jinak. To vidím jako hlavní bariéru realizace koncepce znalostní společnosti. Radim píše: „*nazrála nutnost přeorientace ekonomického vývoje tak, aby odpovídal charakteru vzdělanostní společnosti*“. Základem ekonomiky se mají stát produktivní služby v oblasti nabývání a uchování lidského kapitálu atd. a dále vypočítává, co to všechno přinese, jmenuje i rizika, která vznikají nerealizováním investic do lidského kapitálu. Jako výzkumná otázka se zde ovšem nabízí problém jak prosadit (jakými cestami) aby společnost a hlavně ekonomické myšlení, onu nazrálou potřebu přeorientace přijala, realizovala.

Má to zřejmě dvě možné cesty řešení: (1) více peněz pro školství, hlavně pro vysoké školy a vědu – viz problém zdrojů a jejich alokace. (2) posílení individuálních možností přístupu ke vzdělání. K tomu má sloužit uvažované propojení investic do sociální oblasti. Obojí by mělo napomoci placení školného –viz různé návrhy.

5. Do této diskuse patří i záležitost posouzení reálných možností vzdělání jako faktoru „otevřící nové možnosti společnosti“. Kritika reformní činnosti naší vlády v této souvislosti je oprávněná a nedělám si o našich politických iluzích, ale nesehlávají v této souvislosti také experti, vědci? A konec konců není způsob provádění reformy také určitou verifikací možností vzdělanostní společnosti vůbec? A není teorie znalostní společnosti tím staronovým problémem „budování lepší společnosti“, nejde o to co např. Fukuyama označuje za velké vyprávění? Je to cesta k světlým zítřkům?

6. Poznání optimalizace investování do lidského kapitálu a hledání vhodných metod je pozitivní. Je to zřejmě také to, oč v dosavadním našem školním výzkumu především běží. Bylo mnohokrát prokázáno, že přístup k vyššímu vzdělání je sociálně limitovaný. Různé pokusy o nalezení mechanismů (a tam zařazují metody investování do lidského kapitálu navrhované v tomto materiálu) jak skutečně posílit „rovnost přístupu ke vzdělání“ mají podle mne velký význam i když samozřejmě ideu konceptu vzdělanostní společnosti neřeší. Změnu této situace je třeba hledat cestou vytvoření, (rehabilitace, zohlednění, inovace) velké teorie, zahrnující strukturu, fungování i vývoj společnosti jako celku, tedy hledat jakési obecné zákonitosti společenského vývoje.

7. Suma sumárum doporučil bych otevřít širší diskusi o následujících záležitostech:

- Jaká je vzdělanostní společnost dnes (v teorii a realitě) – jak daleko má teorie k realitě, kde jsou skutečné bariéry.

- Jaká je komplexita vzdělávacího procesu dnes, metodologie řešení podléhá příliš koncepci „funkčních celků“ (Luhmann), přílišná izolovanost myšlení.

- Mnoho věcí už víme, jako třeba sociální podmíněnost k přístupu ke vzdělání, elitářská funkce vzdělání. Objevují se nějaké nové cesty, jimiž lidé sami řeší přístup a orientaci vzdělání?

- Problém rozdrobení expertního vědomí (vědeckého vědění) do propagandistické roviny hlavně v oblasti politiky a – vliv sdělovacích prostředků. Všichni všechno vědí a je jim to k ničemu, školy to opakují. (Všechno vědí a ničemu nerozumí.)

- Jaké vzdělání vlastně potřebuje vysokoškolák, co jsou optimální kompetence a jaký je vztah mezi profesním a všeobecným vzděláním. Obsah vzdělání v duchu vzdělanostní společnosti vyžaduje také znalosti, které nejsou bezprostředně ekonomicky měřitelné

- Jaké jsou možnosti a výsledky vzdělání jako „generátora“ inovací? Kdo z našich absolventů přinesl nějaké inovace v důsledku absolvování VŠ?

- Prakticky organizačně: na škole je třeba více spolupracovat mezikatedrálně, užitek Radimova snažení je v tom, že se snaží propojit přístupy. Mezioborový přístup by byl užitečný.

Poznámka na závěr

Materiál otevírá příliš mnoho problémů a pracuje také s dosti nejasnými pojmy (což se s ohledem na jeho pracovní povahu pochopitelně), nicméně za všechny jen např. „vzájemné krytí“.

Podle mého soudu se ukazuje, že teorie vzdělanostní společnosti má jen dílčí charakter, zvláště je-li chápána jen jako získávání lidského kapitálu. Nepostihuje mechanismy, jimiž vzdělání vstupuje do systému fungování společnosti a co se s ním pak děje. Ve skutečnosti je to jen jeden faktor, který ji ovlivňuje. (Samozřejmě významně a je to asi jediná šance, kterou my lidé k přežití máme).

Poznámky k materiálu F. Zicha od Radima Valenčíka (7.8.2012)

Nejdříve k poznámkám F. Zicha, které se týkají prvního materiálu:

Poznámky F. Zicha v diskusi o prioritách vědy na VŠFS považuji za natolik podnětné, že na ně reaguji několika svými poznámkami. Mj. mě v souvislosti s tím napadlo, že výměna názorů na téma priority (a možná i perspektivy) výzkumu na VŠFS by se mohla stát tradicí v období letních prázdnin, kdy přece jen máme trochu víc klidu a tudíž i příležitost k nadhledu (podívat se, odkud kam jdeme) i rozhledu (podívat se, kdo z nás na čem pracuje).

Přemýšlel jsem, jakou hlavní myšlenku svým „poznámkám k poznámkám“ dát. Pokud by se možnosti teoretického přístupu vyčerpávaly oficiálními závěry dlouholetého bádání (osmi body, které F. Zich shrnuje v úvodu), také by na mě „dýchala jakási bezmocnost s tím něco dělat“. Dovolím si upozornit alespoň na dva (pro stručnost, pochopitelně bylo by možné kriticky hodnotit každý z bodů) zásadní body, ve kterých jsme mnohem dál, než jak je formulováno v prezentovaných osmi závěrech „oficiální vědy“:

1. „*Na trhu práce existuje poměrně dlouhodobě stabilní struktura potřeby profesí (včetně její kvantitativní stránky) – teď nám na trhu práce např. chybí kvalifikovaní kovodělníci, mechanici apod. a některé profese přebývají. Takže z toho vzniká otázka – jaké vzdělání potřebujeme.*“

2. „*Bez osvícené politické podpory vzdělávacích institucí se nic nezmění a osvícená politika je zřejmě něco jako kulatý roh.*“

Ad 1. Problém uplatnitelnosti absolventů různých forem vzdělání je nutné nahlížet z hlediska celoživotní dráhy profesního uplatnění, která předpokládá průběžné doplňování vzdělání, schopnost předvídat důsledky strukturálních změn na profesních trzích, důsledky zvyšování věku apod. Cílem je komplexně zmapovat předpoklady umožňující prodloužit horizont (i zenit) období dobrovolného produktivního uplatnění člověka. Právě v tomto smyslu spolu souvisejí systémy poskytování vzdělávacích služeb, zdravotní péče a penzijní systém. Právě zde je nejvíce patrné, jak spolu souvisí ekonomické a sociální. Právě zde jsou největší ekonomické rezervy. Právě zde je konkrétní cesta k tomu, jak řešit problémy tzv. „stárnutí populace“ a „rovnováhy penzijního systému“.

Takto problém doposud nikdo nejenže neřešil, ale ani nepostavil. My zde máme několikaletý náskok (mj. znovu připomínám úspěšný projekt ARNOLD a to, co se podařilo v souvislosti s přípravou mezinárodního projektu J. Mertlovi a P. Mottlovi). Troufl bych si říci, že z řešení této problematiky, která bude stále aktuálnější a po jejímž řešení bude větší a větší poptávka, můžeme udělat velmi dobrý „vývozní artikl“ (mj. pokud jde o mezinárodní výzkumné projekty).

Ad 2. Počítat s „osvícenou politickou podporou vzdělávacích institucí“ je nejen marné snění, ale i alibismus. Dobrá teorie musí vycházet z reálných předpokladů. Názor, že „až bude politická podpora, pak...“ vede nutně k tomu, že na člověka padne skepse. Je to právě naopak. Vzdělávací (a výzkumné) instituce (jako je třeba naše VŠFS) musí jako součást svého bádání odpovědět na otázku, co brání v konkrétně historicky daných podmínkách tomu, aby se prosadilo to, co je správné a potřebné. Nemohou čekat, až přijde politická podpora. Musí výsledky svého výzkumu a jejich šířením (formou vzdělání, popularizací apod.) nezbytnou politickou podporu vypěstovat.

Toto také jiné vzdělávací a výzkumné instituce nedělají a my zde máme rovněž náskok. Stačí se podívat, jak se postupně realizační problematika dostávala do popředí v rámci patnáctiletého seriálu konferencí Lidský

kapitál a investice do vzdělání, jak k řešení této problematiky využíváme teorii her (bez které nelze pochopit, oč tu běží).

Mj. trochu mě mrzí poznámka, kterou uvádí F. Zich v závěru svého obsáhlého materiálu: „*Materiál otevírá příliš mnoho problémů a pracuje také s dosti nejasnými pojmy (což je s ohledem na jeho pracovní povahu pochopitelně) nicméně za všechny jen např. „vzájemné krytí“.*“ – Má se na mysli pojem struktury založené na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Odhalení příslušného fenoménu označeného tímto pojmem považujeme za jeden z významných výsledků, který byl navíc dosažen s využitím aparátu teorie her. Chyba je na mé straně. Předpokládal jsem, že tento pojem (a celý teoretický kontext, v němž je používán) je více znám. Patrně není. Proto pro zájemce přikládám ještě jeden text nazvaný Příčiny problémů boje s korupcí: Proti čemu a jak bojovat? Je uveřejněn ve sborníku z konference věnované korupci a spolu s dalšími materiály věnovanými této problematice též na stránkách <http://www.vfsfs.cz/?id=1685-pracovni-materialy>. Komu se zdá příliš dlouhý, může si prolétnout jen stručnou pasáž nazvanou Shrnutí toho nejdůležitějšího a upřesnění (definování) základních pojmů, která je na s. 15 – 16, na s. 16 – 17 jsou definice základních pojmů.

Průběžný závěr z Ad 1 – Ad 2: Pokud si uvědomíme, kam až teorie může (a měla by) dojít, nemusí na nás dýchat bezmocnost, co s tím dělat, ale uvědomíme si spíše, kolik práce nás ještě čeká a jak k jejímu zvládnutí spojit síly. Čím je teorie bližší reálným společenským problémům, tím více se její metody přibližují tomu, s čím se setkaly již dávno vědy o přírodě: Řešení předpokládá spoluúčast většího množství teoretických disciplín a tudíž i týmovou práci (bez toho nelze vyprojektovat ani auto ani vodní elektrárnu, se společenskou změnou předpokládající reformu určité oblasti společenského života je to podobné).

Nyní k poznámkám F. Zicha, které se týkají druhého materiálu:

Zde bude stručný, protože jsem „svůj prostor“ vyčerpal již první částí. Takže uvedu jen dva momenty:

1. Komplexnost nespočívá v tom, že řekneme „ekonomické i sociální (politické, morální, kulturní apod.)“, že „ekonomické je nutné doplnit i sociálním (politickým, morálním, kulturním apod.)“, že kromě „ekonomického je nutné brát v úvahu i sociální (politické, morální, kulturní apod.)“. Komplexnost přístupu spočívá v tom, že ukážeme a podrobně popíšeme, jak ekonomické vytváří podmínky pro rozvoj sociálního (v širším smyslu) a jak sociální působí či může působit na ekonomické (na ekonomický růst i povahu či kvalitu růstu). V tomto smyslu vidím určité problémy v následujících pasážích:

- „*Až příliš se v tomto zaměření projevuje struktura ekonomické fakulty školy (což chápu, ale nemělo by to sloužit jako vymezení komplexity problému).*“

- „*celou problematiku vzdělanostní společnosti, lidského kapitálu je třeba znovu zasadit do širších souvislostí*“.

- „*problematika reform v oblasti financování, penzijního pojištění, zdravotního pojištění je třeba řešit v dalších společenských kontextech... Nejen z hlediska investic do lidského kapitálu*“.

- „*Patří sem, nejen vysoká úroveň lidského kapitálu, jehož kritériem je realizovatelnost v oblasti ekonomiky, ale také dobře fungující politický systém, (jakási politická gramotnost), úroveň občanských vztahů, kultura, kulturní dimenze vzdělání, způsob řízení, životní způsob obecně, sociální komunikace vědění atd.*“

(To je důležité z metodického i metodologického hlediska: Každý krok v pochopení různých forem vzájemné podmíněnosti ekonomického a sociálního má význam pro praktické řešení problémů. Mj. celá koncepce R. Richty a jeho týmu stojí na tomto principu a právě proto byl jeho přístup tak zdařilý. Koneckonců vychází z přírodně historického pochopení společenského vývoje.)

2. Nesmíme si v žádném případě zjednodušovat pohled na příčiny současných problémů a už vůbec ne si k tomuto zjednodušování pomáhat ideologizací problémů. To se týká zejména následující pasáže:

„Je asi zbytečné, jak činí Radim, (s. 4 body 1- 4) stěžovat si na způsob provádění reform našich vlád. Podle mého soudu jednájí právě v duchu těchto neoliberalních koncepcí, je otázka zda mohou jednat jinak. To vidím jako hlavní bariéru realizace koncepce znalostní společnosti. „

Co z takového pohledu vyplývá? To, že až přijde jiná vláda, bude možné problémy řešit. Tohoto fatálního omylu se dopouští převážná část naší odborné (vědecké, teoretické, badatelské, akademické) sféry. Je to alibismus a čekání na „osvíceného panovníka“. Především však uniká skutečná podstata problémů. K tomu nejdříve dvě malé podpoznámky:

- Způsob, kterým současná vláda provádí reformy, vůbec není „neoliberální“. Nemluvil jsem o tom s P. Machem, ale myslím, že on v těch reformách vidí pravý opak. Nějaký „kryptosocialistický“ přístup. R. Fico není neoliberal, ale má s reformami stejné problémy. A ani M. Zeman, V. Špidla, S. Gross či J. Paroubek neposunuli řešení současných problémů dál. A je potřeba si klást otázku proč. (Tím nechci házet všechny do jednoho pytle – naše současná vláda je skutečně unikát a dotáhla to, o čem budu vzápětí hovořit, nejdále; tak daleko, že

„zprůhlednila“ to, o co jde, a tím svým způsobem dává i příležitost teorii, aby konečně splnila své společenské poslání. A to rozhodně nikoli proto, že by byla „neoliberální“ vládou.)

- Problém současných (předcházejících a patrně v nejbližší době i navazujících) „reform“ není v tom, že jsou příliš „neoliberální“ či příliš „socialistické“. Problém je v tom, že pod záminkou reform se prosazují změny, kterými je společnost tunelována (tak jako nikdy před tím). Žijeme v době, kdy kulminuje proces prorůstání institucionálního systému společnosti strukturami založenými na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad (viz podrobnější analýza v druhém materiálu, který jsem již přiložil a o kterém jsem už hovořil). V tomto smyslu lze uvítat otázku F. Zicha „...neselhávají v této souvislosti také experti, vědci?“ Selhávají (a teď mám na mysli i takové poctivce a dřiče, jakým je např. M. Potůček). Nikoli však proto, že by dávali špatné návrhy. Tato (a před tím i jiné vlády) doporučení ignorují. Jsou totiž jen bílými koni různých lobby (jejichž původ je právě ve strukturách založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad). Selhávají proto, že si nepřipouštějí, kam až to došlo, jaké problémy bude muset teorie otevřít a jakými teoretickými nástroji se vybavit, aby odpověděla na otázky „O co jde?“ a „Co s tím dělat?“, ať již se nám to líbí či nikoli.

Otázky, které v závěru F. Zich doporučuje k diskusi, jsou formulovány přesně.

Poznámka J. Mertla (7.8.2012)

Dobrý den, materiál je dobrý, jenom nerozumím tomu, proč se tam na jedné straně píše o bariérách na straně ekonomických možností rodin a na druhé straně se opět propaguje školné jako řešení ekonomické situace VŠ. Existuje daleko jednodušší řešení, a to poslat na vysoké školy dalších 10-20 miliard z veřejných rozpočtů. A klidně na to zvýšit daně, buď formou absolventské daně, nebo klidně zvýšením obecných daní. Nechápu, kde se v ČR bere obsese liberálními modely, když zrovna v oblasti vysokého školství s nejnižšími jednotkovými náklady studia jsou dostupná jednoduchá řešení, která na rozdíl od odloženého školného a jiných výtvorů nikomu nebudou způsobovat v životě potíže. Ale to je o volbě sociálního modelu...

Význam mezinárodních a tedy i globálních souvislostí

(Charakteristika materiálů a poznámky k výchozímu materiálu 12.8.2012)

Tomáš Teplík

Nejdříve stručná charakteristika jednotlivých materiálů

1. Materiál „K vymezení priorit vědecké a výzkumné činnosti na VŠFS“: Nereagoval jsem formou samostatné práce, ale poznámek, psaných červeně do textu. Důvod je jednoduchý – s Tvou látkou se seznamuji a psaní nějak finalizovaného textu by bylo předčasné. Moje poznámky nejsou v žádném případě míněny jako polemické; jsou pouze formou snahy do problematiky proniknout. Přivítal bych, kdybychom tyto věci probrali někdy večer v příjemném prostředí. (Pokud by některé moje poznámky byly zajímavé, mohly by třeba sloužit jako podklad pro přípravu mého příspěvku na Tvé zářijové konferenci.) (Při psaní poznámek jsem si trochu pomohl tím, že jsem si některé věci v Tvém textu zvýraznil, oddělil odstavci, očísloval, ale do samotného textu jsem v žádném případě nijak nezasahoval.)

2. Materiál kolegy Mertla Je to zajímavý, vysoce technický pohled na zkoumání problematiky dlouhodobosti. Budou-li rozvíjeny Tvé myšlenky z materiálu 1., bude samozřejmě nutno se těmito věcmi zabývat.

3. Materiál prof. Matějů „Proč tak těžko I.“ (2002) Možná je nevýhodou článku skutečnost, že pochází z roku 2002, což je již dosti vzdálené současné realitě. Současně ale tato skutečnost může být výhodou, protože můžeme posoudit tehdejší směry vědeckého uvažování, jejich správnost či naopak jejich (nepochybně dobrou podmíněných) omylů, „zapadání“ do „slepých uliček“ apod. Z tohoto hlediska bych měl jen několik poznámek:

a) V článku se široce hovoří o „odkládání reform“ (či dokonce „zásadních reform“), o „přešlapávání na místě“ atd., ale já si teď v této chvíli nejsem schopen uvědomit, jestli někdo dodnes vůbec konkrétně řekl, o jaké reformy a v jakém duchu má jít. Hovoří se zde o „nepopulárních reformách sociální politiky, penzí, školství a zdravotnictví“, ale když to vláda (jakkoli hloupě a amatérsky) začne dělat, ihned vznikne mezi (většinou levicovými) intelektuály křik. O čestnosti (zejména ve smyslu sociálního citění) těchto lidí v žádném případě nepochybuji, ale v čem je logika věci? Potřebujeme vůbec „zásadní reformy“? A pokud ano, jaké reformy vlastně chceme? A proč to (alespoň pokud je mi – nepochybně neúplně – známo) někdo konkrétně (chce se mi

řící „paragrafované“) a konzistentně k dalším společenským sektorům a segmentům neřekne (nenapiše!), aby bylo na stole něco, o čem lze vést věcnou diskusi.

b) Charakterizace vývoje a aktivity společenských věd v transformačním období je brilantní!

c) I zde je formulována významná myšlenka, které jsem se již ve svých reakcích dotkl. V článku se totiž uvádí, že (je nezbytný) „*růst investic do vzdělání a vědy, ... otevírání vysokých škol stále většímu podílu mladých lidí ...*“ atd. S první částí věty je třeba nepochybně souhlasit. S druhou to už může být složitější. Někdy, když vnímám různé informace, (zdůrazňuji – v žádném případě se to podle mého názoru netýká VŠFS), mi připadá, že jsme v té nejlepší demonstraci zákona o klesajícím mezním užítku (daleko lepším, než jsou příklady, které uvádíme v našich učebnicích). Růst množství totiž může vést k poklesu kvality. Vezmeme také v úvahu, že ani počet kvalitních pedagogů není neomezený. A vezmeme také v úvahu, že v řadě zemí je nejvyšší procento nezaměstnanosti právě ve skupinách nejmladších uchazečů o práci. Nepodílí se na těchto hrozivých situacích mj. i nevyhovující kvalifikační struktura těchto mladých lidí, vzniklá v důsledku nedomyšlené erupce „vzdělanosti“? Zkoumá to vůbec někdo? Není tudíž problém daleko komplexnější?

d) Bylo by možno formulovat další zajímavé připomínky. Ale již jen jednu: Na jednom místě se uvádí, že podle Global Competitiveness Report z roku 2003 (?) jsme se od roku 2001 v pořadí konkurenceschopnosti propadli o tři místa, přičemž „vysoko před námi jsou i malé evropské země, které se ke svým vysokým pozicím konkurenceschopnosti vyšplhaly cílevědomou politikou, zaměřenou na lidský kapitál a inovace“. Jako případy se mj. uvádějí Irsko a Island, v jiné souvislosti třeba i Maďarsko. Myslím, že není třeba žádného komentáře. Jen bych vyslovil tichou otázku, kde se tehdy v předmětném žebříčku nacházely třeba Řecko, Španělsko a Portugalsko. O odpovědi nepochybuji. Z uvedených konstatování vyplývá:

d1) Já bych tyto různé stupnice, nástroje měření atd. nepřeceňoval. Je to otázka kritérií, jejich komplexnosti, správnosti jejich konstrukce, správnosti vyhodnocování atd., což může být i v případě renomovaných institucí značně problematické. Znam analogické případy odjinud.

d2) Jakékoli úvahy v tomto směru nelze rozvíjet (a už vůbec ne realizovat) bez vazby na reálnou efektivnost ekonomického a politicko-ekonomického systému. Situaci i nástroje jejího ověřování je třeba trvale vyhodnocovat, případně pružně rektifikovat atd.

d3) K případu výše uvedených zemí: Je to zcela jednoduché. Celá tzv. „konkurenceschopnost“ byla „na sekyru“ (což ale – jakož i obdobné okolnosti – zpravidla tyto výzkumy ignorují). Ale chtělo se to, a to i na nejvyšších místech. Pak to v jisté chvíli „prasklo“ a kde máme tu „konkurenceschopnost“ dnes? V těch davech nezaměstnané mládeže, o níž nikdo neví, co s ní? (Jen několik politologů se vztyčeným prstem varuje před její narůstající radikalizací?) e) Za vysoce relevantní bych ale považoval konstatování o nízké efektivnosti veřejného sektoru, což ale podle mého názoru nevyplývá z nízké (či relativně nízké) úrovně disponibilních lidských zdrojů. Je to otázka politického a politicko-ekonomického systému, a především morálního stavu společnosti.

4. Materiál prof. Matějů „Proč tak těžko“ II. (2011) Je to pěkný článek, ale obávám se, že přes veškerou teoretickou vyspělost opět postrádá pozitivní vyústění – konkrétní formulace, co vlastně chceme, resp. co společnost nezbytně potřebuje.

5. Tvůj článek „Z historie vědeckých týmů působících v naší zemi“ (4.7.2012) je vynikající. Mám ale pocit, že i on je zatížen přílišným technicismem, technickým racionalismem, přičemž naprosto opomíjí složky „iracionální“ (je-li to v této souvislosti správné slovo). Hledáme cesty, jak společnost technicky „vyladit“, což je nepochybně velmi dobře, ale přitom zcela opomíjíme faktory, bez nichž systém může fungovat jen sotva. Mám na mysli zásadní rehabilitaci a postulaci pojmů jako morálka, odpovědnost, etika, stavovská i lidská hrdost, smysl pro čest, poctivost, humanita, společenská identita a solidarita, vědomí kořenů, apod. (Zde má smysl i moje stará myšlenka – lze-li v tomto smyslu v nejširším pojetí využít náboženství (a jeho nástroje, tj. církve), pak se nebojme a využijme je.) Koneckonců, není absence těchto fenoménů jednou z příčin (ne-li fundamentální příčinou) našich současných krizí?

Poznámky k materiálu R. Valenčíka K vymezení priorit vědecké a výzkumné činnosti na VŠFS

(Poznámka editora: Proložené a v uvozovkách jsou vybrané pasáže z uvedeného materiálu.)

„Věda nemůže dát dostatečnou odpověď, pokud jde o praktické řešení problémů, které jsou s příslušnými tématy spojeny (nemůže dát prakticky využitelná doporučení, která by byla praxí využita).“

T. T.: To není moc srozumitelné. Nemůže dát dostatečnou odpověď vůbec, nebo jen v případě neexistence nebo nedostatečnosti teoretického uchopení?

Já se domnívám, že tomu tak není. Asi nejde o otázku „zda může“, ale o imperativ „musí!“ Protože: kdy máme jistotu, že naše „teoretické uchopení“ je správné? (Upřímně /možná s trochou nadsázky/ řečeno: kde

vlastně v teorii ve společenských vědách máme takovou neochvějnou jistotu?) A budeme-li se primárně zabývat pouze teorií, pak – až tu jistotu budeme mít a začneme se zabývat praxí – bude už natolik pozdě, že naše vývody už nebudou nikoho zajímat, protože realita už bude opět jinde. Proto jsem přesvědčen, že – chceme-li představovat onu vědu, musíme k formulování návrhů, představ, koncepcí apod. praktického řešení problémů (samozřejmě s perfektním zvládnutím teoretického fundamentu alespoň na dosažené úrovni) přistoupit ihned poté (resp. přistupovat průběžně), jakmile budeme o správnosti našich stanovisek přesvědčeni.

„Věda nemá prostředky vnitřní teoretické reflexe vlastní konzistence (nemůže sama sebe posuzovat jako věda podle kritérií vědy).“

T. T.: Já rozhodně nejsem metodolog vědy, ale proč by tomu tak mělo být? Já za prostředek teoretické reflexe konzistentnosti vlastních názorů považuji např. intenzivní diskusi. Jde pouze o to, aby tato diskuse byla kvalifikovaná (alespoň jako např. mé diskuse s Tebou).

„V případě části výzkumného programu VŠFS jde zejména o následující okruhy problémů, resp. společensky významná témata: a) Problematika zrodu vzdělanostní společnosti.“

T. T.: Asi budu muset více číst Tvé práce, ale v této chvíli bych se jen zeptal: Co to je „vzdělanostní společnost“? Ale k tomu se budeme vracet v dalším textu.

„b) Vzájemná podmíněnost reformou v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění.

c) Produktivní pohled na dlouhodobost (klíčový význam možnosti vytvoření podmínek pro prodloužení horizontu i zenitu období dobrovolného produktivního uplatnění člověka).

d) Teorie her jako nástroj dekódování chování lidí, odhalení struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad.

e) Specifika vývoje finančních trhů v současné době.

f) Metodologická reflexe interdisciplinární a týmové práce.“

T. T.: Jednotlivé oblasti tvého systému výzkumného programu VŠFS jsem si z praktických důvodů označil, a přidávám ještě jeden:

g) Mezinárodní vztahy. (Realizace Tvých výše uvedených myšlenek vyžaduje odpovídající pozitivní mezinárodní prostředí. Proto se tímto oborem musíme zabývat i z výzkumného hlediska.)

Chce se mi navrhnout ještě jednu oblast, na kterou by ale musel „vrhnout“ své síly někdo další. Pro Tvou inspiraci to ale napiši:

h) Vnitřní politická a hospodářská situace našeho státu a jeho další vývoj. (Je to jasné – jen určitá kvalita uvedených fenoménů může vytvořit podmínky pro realizaci Tvých myšlenek.)

„Poskytování vzdělání spadá do oblasti systému sociálního investování. Oblast vzdělání je bezprostředně spojena s investicemi do lidského kapitálu a nabyváním lidského kapitálu. Lidský kapitál je jedním z faktorů růstu a jeho význam stále roste. Neovlivňuje ekonomický růst jen kvantitativně, ale i kvalitativně, tj. spoluurčuje povahu ekonomického růstu. Při reformách v oblasti financování vzdělání jde především o to, aby subjekty, kterých se to týká (v daném případě poskytovatelé a nabyvatelé vzdělávacích služeb) byli co nejvíce zainteresováni na efektivnosti investic do lidského kapitálu.“

T. T.: Dělám si schéma, abych to měl systematictější a přehlednější:

1. Systém sociálního investování:

1.1. Poskytování vzdělání

1.2. Poskytování zdravotní péče

2. Systém sociálního pojištění

2.1. Poskytování zdravotní péče

2.2. Systém penzijního pojištění

Další?

Já jsem více těchto subsystémů v článku neobjevil. Jako (snad) systematik bych byl pro to, aby byl celý systém přesně definován a vymezen. Pak bude možno každý ze subsystémů individuálně odborně zpracovávat s vědomím příslušných souvislostí.

Mimochodem, jaký je vztah obou uvedených systémů (pokud neexistují ještě další) a „vzdělanostní společnosti“?

Dá se to vyjádřit takto? (Ujasnění této soustavy by mi výrazně pomohlo):

Reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění → nabyvání a uchování lidského kapitálu → vzdělanostní společnost?

„V daném případě mezi těmi, kteří (po splnění příslušných zákonných podmínek) již nemohou či nechtějí působit na profesních trzích (a potřebují tedy prostředky ze systému penzijního pojištění) a těmi, kteří ještě chtějí a mohou působit na profesních trzích, (nepotřebují tedy prostředky ze systému penzijního pojištění a jsou dokonce schopni do penzijního systému přispívat).“

T. T.: Samozřejmě ano, asi bychom se mohli bavit jen o modalitách (např. o míře rovnostářství apod.), ale určitě bychom se shodli.

„Schopnost působit na profesních trzích je přitom bezprostředně spojena s tím, jak se příslušnému člověku dařilo nabývat a uchovat lidský kapitál (jeho jednotlivé složky) v průběhu jeho života, tj. jak využíval systémy sociálního investování, mj. vzdělání a zdravotní péče.“

T. T.: No a také na štěstí, momentálním záblesku geniality apod., ale to jsou zřejmě nahodilosti mimo spektrum vědecké pozornosti.

„Využití kapitálového trhu bez odstranění některých jeho nedokonalostí může mít pro oblast sociálního investování či sociálního pojištění devastující důsledky.“

T. T.: Tyto nedokonalosti je třeba otevřeně a konkrétně definovat.

„Rizikům, která jsou s tímto spojeny, se lze vyhnout tím, že investice do lidského kapitálu jsou financovány z toho, co vynesou a podle toho, co vynesou (podílem investora či poskytovatele služeb spojených s nabýváním a uchováním lidského kapitálu) na příjmu nabyvatele lidského kapitálu. Tento typ financování investic je zvláště vhodný v oblasti terciárního a celoživotního vzdělání.“

T. T.: To vše je ovšem nutno přesně kvantifikovat, nebo alespoň formulovat tak, aby následná (až to bude možné) kvantifikace byla proveditelná.

(Zcela mimochodem mne napadá: existující politika eurozóny nemá naději na úspěch – prostě to není možné /přišel jsem na to!/: jde pouze o to, jaké oběti budou muset být přineseny, aby tato politika byla ukončena. Ale teď mne napadá: pokud by se nám podařilo načrtnout trajektorii přechodu k politice zcela jiné, navíc s tím, že bychom do této trajektorie přechodu dokázali vložit i významné prvky „vzdělanostní společnosti“, bylo by to skvělé!)

„Problém dlouhodobosti se na první pohled jeví jen jako dílčí problém z hlediska problematiky reformy v oblasti sociálního investování a sociálního pojištění. To je v určitém smyslu slova pravda. Současně však problematika vytvoření podmínek pro prodloužení horizontu i zenitu období dobrovolného produktivního uplatnění člověka je nejen jednou z aplikací, ale dává velmi názornou představu o přínosu a perspektivách, které se realizací výše uvedených reformy otevírají.“

T. T.: Tady se ale dostáváme k velmi vážným, možná kardinálním otázkám:

a) Prodloužení horizontu i zenitu dobrovolného produktivního uplatnění člověka nepochybně obecně znamená zvýšení produktivnosti systému.

b) Produktivnost systému (její životnost) je zřejmě zcela závislá na společenské poptávce. (Teoriím „priority nabídky“ věřím jen velmi částečně.)

c) A zde se objevuje onen problém: bude společnost vůbec schopna absorbovat tuto zvýšenou produktivnost? Jinak řečeno:

c1) co bude výstupem oné zvýšené produktivnosti?;

c2) bude existovat ekonomická síla na „koupení si“ výstupů této zvýšené produktivnosti, resp. jak ji vytvoříme?; a, last but not least,

c3) bude toto vše realizovatelné v jednom *ekonomickém celku* (ať už to bude národní stát či nějaká forma integrace) za situace, kdy existuje doslova drtivý tlak mezinárodně (nadanárodně?) působících nákladových faktorů? Nebudou třeba tyto výstupy zvýšené produktivnosti tlačeny na tak nízkou míru efektivnosti, která již bude pro příslušný *ekonomický celek* neúnosná a tyto výstupy jako neudržitelné se všemi důsledky zaniknou?

(Možná bych pro tuto podotázku znal odpověď: omezit (více či méně výrazně) mezinárodní ekonomickou globalizaci; dosud ale sám nejsem o této myšlence s konečnou platností přesvědčen.)

d) Toto všechno jsou zřejmě předstupně v úvahách o vzdělanostní společnosti. Mám za to, že bude nezbytné si tyto věci ujasnit (ale možná že už je ujasněné máš).

„Mj. ne bez zajímavosti je odpověď na otázku, proč současné vládní reformy v ČR nejenže nepodporují možnost prodloužit horizont dobrovolného produktivního uplatnění člověka na profesních trzích, ale jsou z tohoto hlediska dokonce „programově“ kontraproduktivní.“

T. T.: Zřejmě existují dvě odpovědi: buď a) naši „reformátoři“ se touto otázkou vůbec nezajímají, což je možné jednak z důvodu neschopnosti, či z důvodu pohrdání společností; nebo b) si uvědomují, že jejich současná restriktivní politika, která je považována za prioritu (ať už jsou její příčiny či zdůvodňování jakékoli) vede ne-li (zatím) k odbourávání pracovních míst, tak alespoň k jejich nedostatečnému růstu.

„Porovnání toho, jak by reformy měly a mohly probíhat, s tím, jaké jsou navrhovány a prosazovány, nutně nastoluje otázku, proč tomu tak je. Ukazuje se, že nejde jen o „nepochopení doby“, nekvalifikovanost, ale o jeden z podstatných atributů současného vývoje, který nepochopíme, pokud nepoužijeme teorii her jako nástroj dekódování chování lidí a neodhalíme roli struktur založených na vzájemném krytí porušování obecně přijatých zásad. Uskutečnění výše tematizovaných reforem umožňujících přechod ke vzdělanostní společnosti není omežováno jen nedostatečnou rolí poznání, ale působením toho, co žádoucím změnám brání a co má reálné kořeny v současné společenské realitě.“

T. T.: Jistě. Ale přece jen mám tyto poznámky (které, prosím, chápej ne jako oponenturu, ale jako upřímnou snahu o pochopení věci a následně o její realistické umístění do širších souvislostí /když ne obecně, tak tedy alespoň pro mne samotného/):

1. Je otázkou, nakolik je teorie her aplikovatelná konkrétně. I když připustíme, že se lidé *obecně* či *ve velké míře* (?) podle teorie her (zejména ve směru, který by měl být dekódován) chovají nebo mají k takovému chování tendenci, přece jen nelze počítat s nějakou všeobecnou aplikací, která by rychle vedla ke kýženému cíli. Kdyby tomu tak bylo, mohli bychom asi zrušit jak vyšetřovací orgány, tak i /okolnosti zvažující/justici. Proto bych asi teorii her přiznal (v těchto souvislostech) význam indikativní.

2. Já jsem ochoten připustit, že významnou roli hraje i tebou zmiňovaná nekvalifikovanost – ovšem v nejširším pojetí, do něhož bych zařadil např. i politické chyby, (snad původně) dobře míněné ideály, které se ale v dalším vývoji staly destruktivními, atd.

„Do teoretického systému je rovněž nutno organicky zahrnout interakci společenského systému s finančními trhy, a to jak z hlediska interakce finančních trhů se systémy sociálního investování a sociálního pojištění, tak i z hlediska souvislosti vývoje finančních trhů s krizovými jevy v oblasti ekonomického vývoje.“

T. T.: Ano, jistě, ale řekněme to konkrétně. Je nezbytná odpovídající regulace finančních trhů, resp. zesílení regulace existující, a to v uvažovaném směru. Zároveň považuji za potřebné i výrazně zesílit sankce v případě jejího nedodržování. A co to konkrétně znamená pro vzdělanostní společnost? Výhodné úvěry pro studenty na studium? Pokud ano, souhlasím, přičemž tady bude zřejmě nezbytná výrazná ingerence státu. Ale proč ne? (Lze to možná financovat ze zvláštní daně pro bankovní sektor; myslím, že něco podobného nedávno zavedli na Slovensku.)

„V neposlední řadě si týmová a interdisciplinární práce vedené v rozsahu odpovídajícím výše tematizovaných souvislostem vyžaduje příslušnou metodologickou reflexi jako nezbytný servis i „vedlejší produkt“.“

T. T.: Jistě, jde ale také o to, aby ten tým (samozřejmě i v interdisciplinární dimenzi) byl dostatečně kvalitní. V opačném případě jde jen o ztrátu času.

„Jak jsme si již ukázali, problematika zrodu vzdělanostní společnosti ukazuje, proč jsou reformy systémů sociálního investování a sociálního pojištění nezbytné, jaký by měly mít obsah a co může být jejich výsledkem.“

Máš to nesmírně zajímavé. Já bych ale doporučoval všechno to, co obsahuje předcházející věta, dát do podoby přehledné a každému jasné tabulky (možná v návaznosti na náběh, o který jsem se pokusil výše).

„Nazrála nutnost přeorientace ekonomického vývoje tak, aby odpovídal charakteru vzdělanostní společnosti.“

T. T.: Ano, ale musíme si ujasnit, že tato společnost může fungovat (a za jakých podmínek může fungovat).

„Na rozdíl od postindustriální ekonomiky neproduktivních či omezeně produktivních služeb s masovou neproduktivní spotřebou a rozsáhlým pozičním investováním se jedná o vytvoření podmínek, za nichž plný rozvoj produktivních schopností každého působí zpětně na ekonomický růst i společenský vývoj jako nejvýznamnější produktivní síla.“

T. T.: Zkusme to formulovat nějak konkrétněji! (Ale už to máš možná vymyšleno.)

„Konstituování vzdělanostní společnosti je svým rozsahem a hloubkou společenských přeměn srovnatelné s průmyslovou revolucí. Dominantní role sektoru nabývání a uchování lidského kapitálu bude v rámci vzdělanostní společnosti dána tím, že jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity práce zaměstnané v průmyslu a s průmyslem spojených osobních služeb.“

T. T.: Moje reakce na tuto tezi souvisí s myšlenkami, které jsem již naznačil výše.

1. Neprobíhá proces prudkého a dlouhodobého zvyšování produktivity práce již nyní? (Např. před několika dny jsem tady v jižních Čechách byl v jednom zemědělském podniku, kde jsem se dozvěděl, že zatímco „za mých dob“ (což je zhruba před 25 lety) se špičkově sklízelo z hektaru tak 11 tun kukuřice, dnes se dosahuje i 16 tun, a to s citelně nižším počtem pracovníků. Není to fantastický vzestup produktivity práce? A to se bráníme

geneticky modifikovaným potravinám!) Nevede tento růst produktivity práce ke stále výraznější diferenciaci společnosti, kdy se výrazněji než dosud oddělují společenské vrstvy vzdělanější (a navíc ještě šťastnější) od vrstev méně vzdělaných (nebo, připusťme, méně nadaných, či majících méně štěstí nebo více smůly)? A uvedená diferenciacie samozřejmě znamená i diferenciaci hmotnou. A nevede (alespoň v současné době) tento trend růstu produktivity práce spíše ke snaze o „vymývání mozků“ společnosti (včetně např. utilitarizace potřeb), žádoucím pro „hladší“ inkaso zisků?

2. Myslím, že se shodneme, že extrémní společenská diferenciacie je nežádoucí (možná budeme chvíli diskutovat, co to je „extrémní“ ale nepochybně se i zde rychle shodneme). Jak ji ale překonáme?

3. Jestliže chceme zachovat tržní systém, byť regulovaný (a to zcela nepochybně ano), bude evidentně nutno zabezpečit přiměřené přerozdělovací mechanismy. Jak jinak, než (primárně) daňově (samozřejmě relativně výrazně progresivní zdanění). A takto zvýšených daňových výnosů využívat k eliminaci „extrémní“ diferenciacie.

4. A ještě jeden aspekt předmětné otázky: je toto realizovatelné v dimenzích národního státu, nebo jsou pro tento záměr nutné nějaké nadstátní celky? Jsem přesvědčen, že celý systém je politicky realizovatelný právě v dimenzích národního státu. Jeho realizace v dimenzích nadstátní integrace (což je minimálně logicky /nebo, přesněji, na úrovni jedné hlasité větve současného teoretického poznání/ docela dobře možné) by vedla k takovým mezinárodním přesunům hodnot (resp. k takovému novému generování bohatství a chudoby, jakož i moci), které by ji zcela nepochybně učinily neprůchodnou. (To se ostatně zvolna děje již nyní.)

„Podstatným způsobem rozšiřuje spektrum lidských potřeb, které jsou ve stále větší míře uspokojovány produkcí vzdělanostní sektoru; jedná se o potřeby, jejichž uspokojování (i užitek z nich, včetně potěšení souvisejícího s tímto užitekem) bezprostředně souvisí s rozvojem a uchováním lidských schopností, tj. jedná se o tzv. schopnostní potřeby.“

T. T. Máš na mysli třeba to, že čím jsme vzdělanější, tím více pociťujeme potřebu poznávacího cestování? Ale takoví nejsou ani zdaleka všichni. Pokud nechceme být abstraktními vizionáři, musíme prostě vzít na vědomí, že lidé stejní nejsou a nebudou. Diferenciacie je podle mého názoru nejen přirozená, ale dokonce účelná – jde ovšem o to, aby nepřekročila hranice obecné humanity a současně integrity společnosti.

„Propletenec krizí, kterými prochází naše globální společnost, je dán právě tím, že na jedné straně jedině zrod vzdělanostní společnosti otevírá cestu pro další ekonomický růst a společenský vývoj.“ T. T. Rád bych s tím souhlasil, protože ani já třeba zatím nevím, jak dál postupovat v případě jistého vakua, které vznikne po rozpadu současné kvality evropské integrace, tedy jakou vizi /snad/ můžeme nabídnout, ale musíme to ještě pomocí konkrétní představy fungování prokázat.

„Místo zvýšení efektivnosti investování do lidského kapitálu, které otevírá prostor pro ekonomický růst, dochází k redukci investic v této oblasti.“

T. T.: Řekněme to konkrétně: máš na mysli redukci investic do školství, vědy a výzkumu. Je to tak? A následně: realizovanou ekonomickou restrikcí (při současném nekompetentním a rozhazovačném hospodaření současné /i předchozích/ vlád) budou zdroje dále omezovány, což povede k další redukci zmíněných žádoucích investic.

„Místo vytváření rovnosti příležitostí v oblasti nabývání a uplatnění lidského kapitálu dochází v důsledku reformy k ekonomické a sociální segregaci (omezení přístupu stále větší části společnosti ke službám spojených a nabýváním a uchováním lidského kapitálu).“

T. T.: Co to je? Máš na mysli neexistenci výhodných úvěrů na školné?

„Místo vytváření podmínek pro rozvíjení potřeb spojených s rozvojem a uplatněním lidských schopností prosazování prestižních forem spotřeby, jejímž důsledkem je prohlubování ekonomické a sociální segregace.“

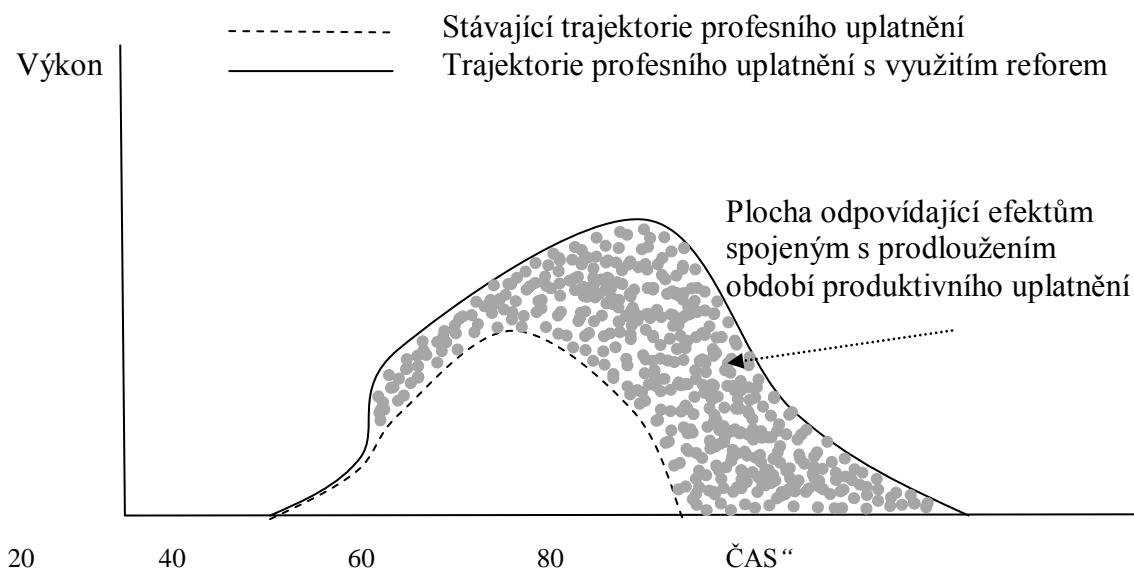
T. T.: No jistě, souhlasím. Ale zase bych se pokusil říci to konkrétněji. Není mi zcela jasné, co to je „rozvíjení potřeb spojených s rozvojem a uplatněním lidských schopností“. Máš na mysli např. tlak na větší kulturnost a intenzivnější výchovu ke kvalitní kultuře a kulturnosti? To by bylo výborné, ale nestačilo by to. Co dál?

Na druhé straně si myslím, že velmi dobře chápu, co máš na mysli oněmi „prestižními formami spotřeby, které prohlubují ekonomickou a sociální segregaci“. Myslím si, že jde např. o ony příšerné pořady v televizi (a samozřejmě i jinde), které – otevřeně či podprahově – nabádají své diváky ke konzumaci čehokoli, pro což zároveň vytvoří dojem prestižnosti a naprosté nezbytnosti. Přitom v divácích zhusta vyvolávají ty nejnemorálnější a nejprimitivnější pudy. To samozřejmě vede k dalekosáhlému vymývání mozků a tudíž následně i k prohlubování sociální a poté i ekonomické segregace. Tato věc je podle mne velmi jednoduše řešitelná legislativně (včetně sankcí), předpokladem je pouze politická vůle. Ale zase by to asi nestačilo. Proto otázka jako v předchozím odstavci: Co dál?

„Souhrnně lze říci, že místo reformem otevírajících cestu ke zrodu vzdělanostní společnosti jsou prosazovány reformy omezující investiční efekty v oblasti nabyvání a uchování lidského kapitálu, omezující konkurenci v oblasti nabyvání a uchování lidských schopností tím, že orientují na investování do společenské pozice a prohlubování sociální segregace. Tyto „reformy“ jdou přímo proti objektivním vývojovým trendům.“

T. T.: Tato poslední věta je velmi zajímavá. Už proto, že hledáme východiska ze současné globální krize.

„Možný přínos prodloužení horizontu i zenitu období dobrovolného produktivního uplatnění můžeme ilustrovat následujícím schématem:

T. T.: Je to pěkné a já proti tomu grafu nemám nejmenších námitek, ale zodpovíme si již naznačené otázky:

a) Jak zajistit takový růst ekonomiky, který vstřebá existující nezaměstnané mladších věkových skupin (což je asi priorita)?

b) Jak zajistit takový růst ekonomiky, který vytvoří dodatečnou poptávku po produktu popisovanými kroky získaných „dělesloužících“ (reálnou, nikoli uměle vytvořenou finančními infúzemi)?

c) Pro které kvalifikační skupiny má uvedený model šanci? Jaký podíl na příslušné celkové věkové skupině mohou tyto „dělesloužící“ představovat?

d) Co se zbývajícími příslušníky předmětné věkové skupiny?

„Lze předpokládat, že pokud by takový systém existoval, lidé by se naučili kvalifikovaně projektovat celoživotní strategii svého produktivního uplatnění. V této oblasti by se nabízel široký prostor pro uplatnění různých poradenských institucí, včetně role, kterou by zde v logice svého poslání a své historie mohly sehrát odborové svazy a profesní komory.“

T. T.: Obávám se, že „lidé“ (tedy sami o sobě) by se toho mnoho nenaučili. Bylo by třeba komplexní fungující systém (samozřejmě včetně poradenských a dalších zmíněných institucí), který by lidi k uvažovanému žádoucímu chování přivedl (či přiměl).

„Není bez zajímavosti a patrně též není náhodné, že reformy prováděné současnou vládou v ČR odbouraly řadu motivačních prvků, které vedly k zainteresovanosti lidí na prodloužení horizontu jejich produktivního uplatnění.“

T. T.: Zkusme to říci konkrétně, ať to tvrzení není zpochybnitelné. O jakých odbouraných motivačních prvcích lze hovořit?

„Způsob fungování finančních trhů velmi úzce souvisí s průběhem jednotlivých fází finanční, návazně ekonomické a návazně společenské krize, která má svůj původ v tom, že doposud se nepodařilo zlomit setrvačné trendy postindustriálního vývoje a otevřít cestu ke zrodu vzdělanostní společnosti.“

T. T.: Tady mne napadá několik otázek, které možná mohou být klíčovými, ale které prosím ber (alespoň zatím) pouze jako intelektuální cvičení, nic víc (navíc už je to možná vymyšleno – v tom případě se omlouvám, nejsem v této věci odborník):

a) Existovalo industriální stadium vývoje společnosti (tedy zřejmě národohospodářská struktura ISA)

b) Za postindustriální stadium lze zřejmě považovat národohospodářskou strukturu SIA. V ní nyní žijeme.

c) A nyní: Uvažuješ vzdělanostní společnost jen jako

c1) jistou korekci postindustriálního stádia,
nebo jako

c2) jakési nové stádium vývoje společnosti?

d) V případě varianty c1) jde o uplatnění reformy, o kterých pojednává předcházející text. Samozřejmě je nezbytná jejich precizace, jakož i formulace nezbytného sociálního, ekonomického, právního a zejména psychologického rámce; návrhy k tomu všemu bychom asi dokázali (týmově) formulovat; v případě c2) jde samozřejmě o věc daleko zásadnější, souvislosti nechci v této chvíli ani naznačovat.

„Je nutno vstoupit i do mezinárodního povědomí s tím, že se u nás děje v oblasti výzkumu něco zajímavého. Mít co prezentovat a umět to propagovat. Touto cestou lze podstatně zvýšit „akreditační potenciál“ VŠFS.“

T. T.: Ano, zároveň musíme zesílit i myšlenkovou expanzi (včetně vytvoření a trvalého prohlubování vazeb na další významné instituce, vstupovat do mezinárodního povědomí atd.) i v dalších oblastech, které, jak jsem naznačil v úvodních pasážích této studie, mohou mít význam i pro úvahy o vzdělanostní společnosti. Touto oblastí jsou bezesporu např. mezinárodní vztahy, resp. taktéž mezinárodní ekonomické vztahy. Pokud by se totiž podařilo vytvořit nějakou konzistentní a perspektivní vizi, mohlo by to mít pro úvahy v oblasti mezinárodních vztahů mimořádný význam.

Reakce F. Zicha (17.8.2012)

Přečetl jsem tvoje připomínky a v zásadě s nimi souhlasím. Něco plyne z nedotažení mých formulací a něco z tvého apriorního vidění mé osoby jako jednosměrně ideologicky zatížené. Což si myslím, že nejsem. Moje hlavní připomínky jsou k souvislostem vzdělání a možnostem vzdělanostní společnosti. Tedy k tomu, čemu se jak se mi zdá, úvahy další vědecké práce na škole příliš nesměřují.

Námět R. Valenčíka 23.8.2012)

Posílám s trochou zpoždění způsobeného tím, že jsem dokončoval první verzi důležitého textu), poznámky F. Zicha. Určitě Vás zaujmou. Při této příležitosti (a to je druhý důvod, proč jsem se trochu opozdil) by podle mě stálo zato otevřít interní diskusi o konceptu vzdělanostní společnosti, např. v intencích otázek:

1. Jak ji definovat?
2. Existuje vůbec něco takového?
3. Jaké má ekonomické i mimoekonomické (sociální, politické, ale i např. etické) charakteristiky a jak spolu tyto charakteristiky souvisejí?
4. Kam až jsme došli v procesu jejího zrodu – začal, pokročil, je před završením apod.?
5. Lze proces přechodu ke vzdělanostní společnosti srovnat např. s průmyslovou revolucí?
6. V jaké teoretické literatuře nacházíme východiska vzniku vzdělanostní společnosti a co nejdůležitějšího k tomu již bylo řečeno?
7. Na jaké bariéry proces zrodu vzdělanostní společnosti naráží a jak je překonat?
8. Jak je na tom ČR ve srovnání se světem?
(...a další; při této příležitosti mě napadá krásná ruská moudrost: „I hlupák dovede položit otázku, na kterou ani stovka mudrců neodpoví.“ – Takže už žádnou další otázku nepřidám, ale uvítám, pokud někoho ještě nějaká napadne.)

V předcházejících materiálech najdete můj pokus o definici vzdělanostní společnosti i procesu jejího vzniku, právě tak jako námitky vůči tomuto pohledu. Nejde o to, abychom všichni problém chápali stejně, ale abychom pracovali s nějakým konceptem a byli schopni vymezit třeba i osu hlavního (hlavních) sporu (sporů) týkajících se fenoménu vzdělanostní společnosti

Někteří z těch, co se diskuse k prioritám výzkumné činnosti na VŠFS účastní, nápad na podrobnější charakteristiku vzdělanostní společnosti vítají.

Výsledek můžeme publikovat formou working paperu na našich stránkách: Zde máme co dohánět (pro srovnání viz např. naše konkurence <http://www.vsem.cz/working-paper-ces-vsem.html>)

Byla by to dobrá vizitka naší univerzity i účinná opora pro ty, co zahajují svou publikační činnost (měli by se o co opřít).

Několik poznámek k tomu, jak chápat vzdělanostní společnost

Radim Valenčík

Úvodem

Těšil jsem se na to, že výzva k vyjasnění toho, co je to „vzdělanostní společnost“ (už proto, že tento pojem se promítá do obsahu dvou tradičních konferencí tradičně pořádaných na VŠFS), vyvolá větší ohlas. Ale patrně jsme koncem prázdnin již natolik zmoženi, že se již těšíme, až začne práce, aby se v nás znovu probudily síly ducha.

Protože jsem si dal předsevzetí něco na dané téma vytvořit do doby, než začne výuka, dal jsem dohromady pár řádek. Nebylo to jednoduché, protože na dané téma jsem toho již napsal tolik, že říci něco víc a lépe není jednoduché. A jen připomenout to, co již bylo napsáno (i když to patrně nikdo nečetl) se mi nechtělo.

Naštěstí jsem si vzpomněl na jeden článek, který mi četla manželka, když jsme jeli na nějakou delší cestu v autě. Jeho autor je můj oblíbenec – R. Reich, za B. Clintona ministr práce USA, stále aktivně píšící. Jeho kniha Dílo národů mě tak zaujala, že jsem o ní napsal další (byť i jen útloučkou). S jeho blogy se lze pravidelně setkávat v Literárních novinách.

Jak to vidí R. Reich

V květnu uveřejnily Literární noviny jeho obsáhlejší pojednání nazvané Kapitalismus ve prospěch většiny (plný text je na <http://www.literarky.cz/svet/88-svet/9865-kapitalismus-ve-prospch-vtiny>).

Proč vybírám právě tento text? Protože nejlépe ilustruje, **proč je nutné pracovat s dobře uchopených a dobře pochopeným pojmem vzdělanostní společnosti**. R. Reich se totiž dopouští při výkladu toho, o co jde, jedné nedůslednosti. Neuvědomuje si jednu důležitou okolnost. A tím nedotahuje řadu svých významných závěrů, což je velká škoda.

Pokusím se ve stručnosti předznamenat, o co jde. Jde o to, že:

- Na jedné straně si uvědomuje potřebu větší rovnoměrnosti distribuce výsledků růstu produktivity.
- Na druhé straně si neuvědomuje, že výsledkem by byla nejen větší spotřeba, tudíž větší růst a větší množství volného času, ale zejména (a to je to hlavní, o co jde) **dynamičtější růst samotné produktivity v důsledku přeměny volného času v rozvoj lidských schopností jako nejvýznamnějšího faktoru určujícího nejen dynamiku růstu, ale i kvalitu růstu**. (To je to, s čím přichází v Grundrissech K. Marx a co bylo základem úspěchu týmu R. Richty – někdy nové je dobře zapomenuté staré.)

Právě tato „maličkost“ vytváří meze Reichova přístupu, které si sám uvědomuje. A stačilo by tak málo...

Takže k R. Reichovi, resp. jeho textu. Hlavní problém, jak jej vidí R. Reich (vybírám a příp. i stručně komentuji nejdůležitější pasáže): „Světová revoluce v produkci totiž překonává politickou vůli bohatých společností spravedlivě přerozdělovat jejich zisky a výsledkem pak je silící nerovnost doprovázená pomalým růstem a těžko odstranitelnou vysokou nezaměstnaností.“

„Problém nespočívá v tom, že by revoluce produktivity způsobila nezaměstnanost nebo horší situaci na trhu práce. Problémem je, že její plody nejsou dostatečně sdíleny. Není nic špatného na tom, když se pracuje méně. Většina lidí si zalenoší ráda. Revoluce produktivity tak, jak ji zažíváme, by opravdu měla lidem umožňovat trávit méně času v zaměstnání a více času věnovat tomu, co by dělali raději. Problém ale nastává při přerozdělování benefitů revoluce produktivity. Značná část populace už nedostává dost peněz, které potřebuje k tomu, aby žili alespoň tak dobře, jak by revoluce produktivity měla umožňovat. „Lenošeni“, které nyní zažívá nedobrovolně, si nemůže dovolit.“

Tady je jádro problému. R. Reich si neuvědomuje to nejvýznamnější. To, že skutečné „lenošeni“ může být nejproduktivnější činností, pokud vede k rozvoji schopností člověka, které zpětně působí na ekonomiku. Neboli, jak říká jiný klasik (o tom později): „Nejde tedy vůbec o to zřikat se požitku, nýbrž rozvíjet produktivní sílu a schopnosti k výrobě a tedy i schopnosti a prostředky požitku. Schopnost požitku je podmínkou požitku, tedy jeho prvním prostředkem, a tato schopnost znamená rozvoj nějaké individuální vloh, produktivní síly. Úspora pracovní doby se rovná růstu volného času, tj. času pro plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla.“

S následujícím již lze plně souhlasit: „Proto jsou daňové úlevy pro korporace a nejbohatší vrstvu perverzní. Korporace a nejbohatší další snižování daní nepotřebují, i beztak už se koupou v penězích. Příčina, proč neinvestují do dalších produktivních kapacit a nenajímají další lidi, spočívá v tom, že nevidí dostatečně velký trh pro nové zboží a služby.“

„Ani stále větší keynesiánské pobídky by ale nevyřešily ten nejzásadnější problém. Ačkoli by zvýšené vládní výdaje mohly do určité míry zaplnit propad v poptávce, způsobený spotřebiteli, jejichž práce a příjmy postupně mizí, nemohou být řešením trvalým.“

Keynesiánské pobídky jen dále podporují setrvačný vývoj ekonomiky, kterým společnost zabředává do slepé uličky.

„I kdyby bohatí platili spravedlivý podíl na daních, deficit by se rychle znovu vymkl kontrole. Další veřejné investice do infrastruktury a základního výzkumu a rozvoje sice mohou ekonomiku zproduktivnit, ale ani vyšší produktivita nemusí nic znamenat za situace, kdy ji většina obyvatel není s to absorbovat.“

K tomu by bylo potřeba dodat – nejen „absorbovat“, ale přes produktivní služby spojené s nabýváním a rozvojem lidských schopností (lidského kapitálu) změnit v rozhodující faktor ekonomického růstu, a to růstu nikoli na staré (setrvačné) bázi (který nutně vede k vyčerpání zdrojů a krizím), ale na nové bázi umožňující trvale udržitelný růst.

„Poslední velké vzepětí produktivity nastalo mezi lety 1870 a 1928, kdy byly technologie první průmyslové revoluce zkombinovány s párou a elektřinou produkovanými v masové míře velkými továrnami, a hospodářství se rozeběhlo mnoha směry, čemuž napomáhaly dodávky a distribuce prostřednictvím stále komplexnější železniční sítě. Skončilo to velkým krachem v roce 1929, kdy se příjmy a majetek natolik koncentrovaly v samotné špičce společnosti, že většina lidí nebyla s to všechny ty nové produkty a služby zaplatit, aniž by se přitom hluboce a beznadějně nezadlužila – výsledkem byla bublina, která praskla neodvratně a náležitě hlasitě.“

„Pokud vám to zní povědomě, máte pravdu. Něco podobného se odehrálo v letech 1980 až 2007, kdy revoluce v produktivitě založená na počítačích, softwaru a internetu zrodila novou ekonomiku a s ní i závratné bohatství. (Není náhodou, že roky 1928 a 2007 značily dva vrcholy koncentrace příjmů v USA za posledních sto let, kdy zisky jednoho procenta nejbohatších v obou případech překročily 23 procent celkového příjmu). Jsou tu ale i velké rozdíly.“

Změny v ekonomice v letech 1980-2007 předznamenávají novou ekonomiku, pro kterou je příznačné, že ekonomický rozvoj není závislý na množství materiálních zdrojů ve smyslu kvant materiálu a energií. Jak napsal již K. Čapek v Krakatitu, v každém kousičku materiálu, který nás obklopuje, je neomezené množství energie i dalších užitečných vlastností. Záleží jen na našich poznacích přetavených v technologie, nakolik vlastnosti vnitřní struktury hmoty dokážeme využít.

„Právě naopak: znovu vzkříšená pravice trvá na ještě větších daňových úlevách pro nejbohatší, na masivních škrtech ve veřejných výdajích, které zničí poslední zbytky záchranné sociální sítě, na dalším omezení pravomocí odborů, na větší deregulaci trhu práce a na snížení (nebo rovnou zrušení) minimální mzdy.

To je prostě šílené.“

„Proto musí druhá Obamova administrativa, pokud tedy bude, soustředit svou pozornost na širší přerozdělování zisků z růstu. Neznamená to „přerozdělovat“ od bohatých chudým, protože taková hra nemá smysl. Nemluvím o socialismu. Bohatým by se ale vedlo mnohem lépe s menším podílem na robustní, sílicí ekonomice než se současným olbřímým podílem na ekonomice, která se kupředu sotva vleče.

Vyžadovalo by to skutečnou daňovou reformu. Nejen minimální daň, po níž volá miliardář Buffett, ale podstatně vyšší míru zdanění a kontroly těch nahoře, a to spolu se zdaněním kapitálových zisků podle logiky zisku z příjmů. K tomu bude třeba zpřístupnit zdravotní pojištění pro všechny a zrušit absurdně drahý systém, který se opírá o soukromé ziskové pojišťovny a poskytovatele zdravotní péče. Změna by vyžadovala i mzdové stropy pro nejvyšší manažery a posílení podílu zaměstnanců na ziscích firem. Nutné by byly i striktní limity pro nenasytný a nezodpovědný bankovní sektor, jehož počínáním trpíme úplně všichni. A nad tím vším potřebujeme veřejné školství, počínaje těmi nejnižšími stupni a dostupné všem mladým lidem.“

„Nepotřebujeme socialismus. Potřebujeme kapitalismus, který by fungoval ve prospěch valné většiny. Revoluce produktivity by náš život měla zlepšovat, nikoli ho činit chudším a nejistým. Takovou by opravdu mohla být, pokud se najde politická vůle.“

Problém je v tom, že bez toho nejdůležitějšího (přeměny „lenošení“, tj. volného času, v nejproduktivnější sílu), nezbyvá, než spoléhat na apely a podbízet se (viz pasáž *„Bohatým by se ale vedlo mnohem lépe s menším podílem na robustní, sílicí ekonomice než se současným olbřímým podílem na ekonomice, která se kupředu sotva vleče.“*).

Pokud si naopak možnost přeměny volného času (v kontextu historického posunu od průmyslové společnosti přes postindustriální ke vzdělanostní) uvědomíme, pak se můžeme opřít i o sílu konkurence a hledat oblasti, kde mohou zárodky vzdělanostní společnosti vítězit silou vyšší produktivity.

K tomu, jak chápat vzdělanostní společnost

Velmi stručně řečeno je vzdělanostní společnost společností, jejíž vývoj:

- Je tažen i popoháněn produkcí a šířením poznatků (lidského vědění); popoháněn v tom smyslu, že produkce a šíření poznatků je hlavním faktorem ekonomického růstu i celkového společenského vývoje, tažen v tom

smyslu, že veškerá ekonomická (i ekonomiku přesahující) činnost je vztažena ke zvýšení schopnosti společnosti produkovat a osvojovat si poznatky.

- Je to společnost produktivních služeb v tom smyslu, že dominantním sektorem je zde produkce a uchování lidského kapitálu, tj. schopnosti produkovat, šířit a využívat poznatky.

V monografii *Teorie her a redistribuční systémy* (vydané v roce 2008) jsem se pokusil podrobněji charakterizovat to, co je to vzdělanostní společnost formou jejího srovnání jejího vzniku a jejího fungování s průmyslovou společností (viz následující text v rámečku):

Srovnání průmyslové revoluce a zrodu vzdělanostní společnosti

Podkud chceme pochopit širší historický kontext toho, co se v současné době odehrává, stojí zato porovnat zrod vzdělanostní společnosti s průmyslovou revolucí. Uvědomíme si přitom mj., že způsob, kterým se staré a přežitě brání novému a perspektivnímu, je velmi obdobný.

V etapě průmyslové revoluce dochází k prolomení bariér cechovního uspořádání řemesel. Řemesla se v důsledku síly konkurence mění v nově dominující ekonomický sektor - sektor průmyslu. Dominantní role tohoto rychle expandujícího ekonomického sektoru je dána tím, že:

- 1. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity práce zaměstnané v zemědělství.*
- 2. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity využití všech zdrojů pocházejících z půdy jako výrobního faktoru.*
- 3. Postupně zaměstnává rozhodující množství práce.*
- 4. Stává se těžištěm procesu akumulace - průmyslová produkce z podstatné části nachází uplatnění právě v sektoru průmyslu, právě v tomto sektoru je i těžiště inovací.*
- 5. Podstatným způsobem rozšiřuje spektrum lidských potřeb, které jsou ve stále větší míře uspokojovány průmyslovou produkcí, tj. výrobky a službami produkovánými průmyslem.*
- 6. V důsledku všeho předešlého má sektor průmyslu rozhodující podíl na celkové produkci a na ekonomickém růstu, jehož podobu určuje samotným charakterem průmyslové produkce.*

Další vývoj společnosti probíhá jako postindustriální vývoj v tom smyslu, že roste role osobních služeb vázaných na sektor průmyslu. Stále větší část celkové produkce (nyní již vyjádřitelná např. ukazatelem HDP) má podobu těchto služeb, jejichž užívání ovšem nepůsobí výrazněji jako faktor ekonomického růstu.

Postupně začíná růst role produktivního charakteru osobních služeb zejména těch, které jsou bezprostředně spojeny s rozvojem a uchováním lidských schopností, tj. s procesem investování do lidského kapitálu a které jsou spojeny se vzděláním, zdravotní péčí apod. Začíná proces zrodu vzdělanostní společnosti.

Podobně jako v etapě průmyslové revoluce, kdy došlo k prolomení bariér cechovního uspořádání řemesel, dochází nyní k prolomení obdobných bariér omezujících konkurenci v nejvýznamnějších oblastech poskytování vzdělávacích a dalších služeb sloužících k rozvoji a uchování lidských schopností (podstatné jsou z tohoto hlediska zejména služby související se zdravotní péčí). Školství se v důsledku síly konkurence mění v nově dominující ekonomický sektor - sektor produkce a uchování lidských schopností prostřednictvím poskytování vzdělávacích a dalších produktivních osobních služeb (vzdělávací sektor).

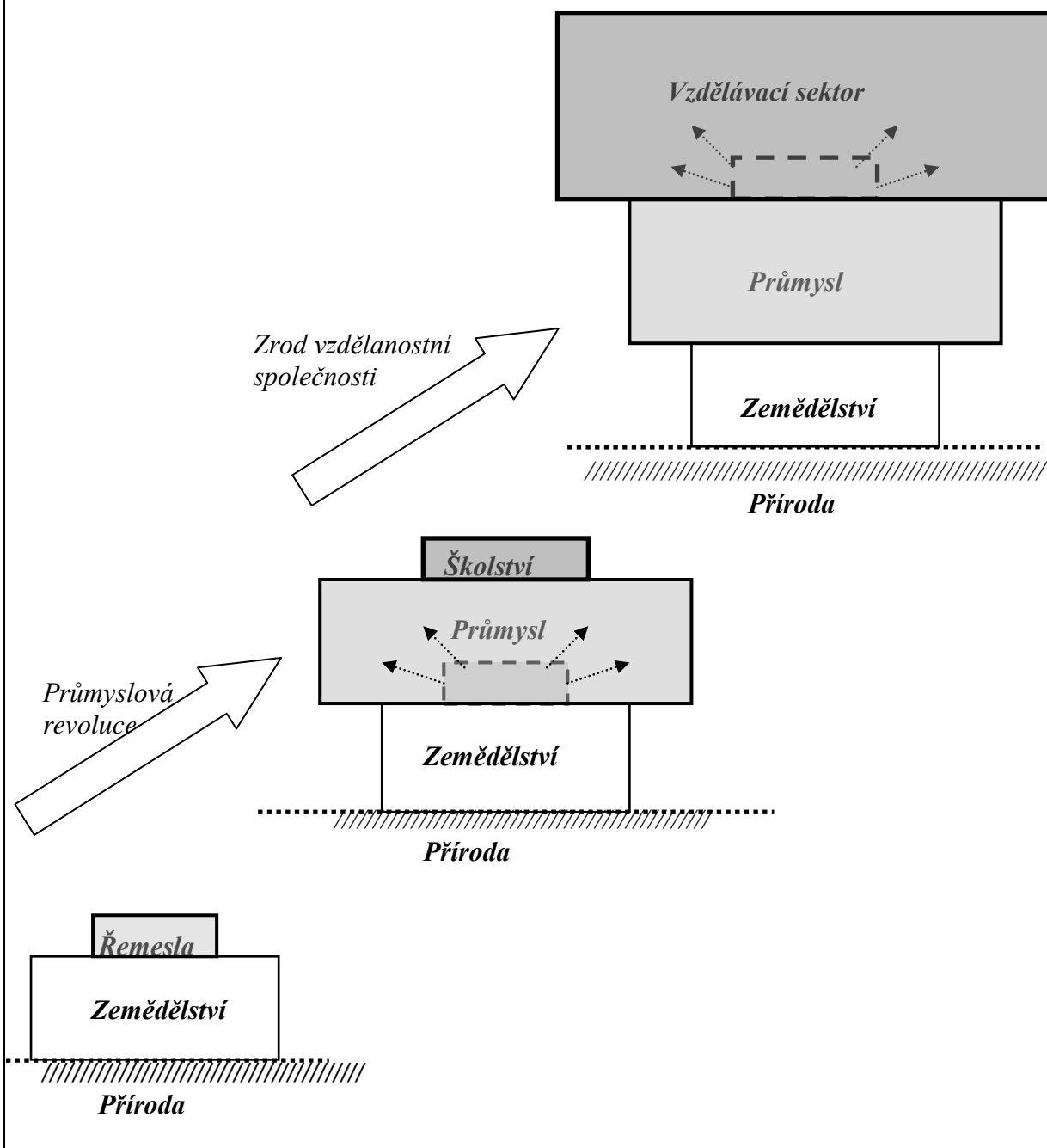
Dominantní role tohoto rychle expandujícího ekonomického sektoru je dána obdobně jako v případě průmyslové revoluce tím, že:

- 1. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity práce zaměstnané v průmyslu a s průmyslem spojených osobních služeb.*
- 2. Jeho produkce vede k prudkému a dlouhodobému zvyšování produktivity využití všech zdrojů pocházejících z půdy jako výrobního faktoru i zdrojů v podobě kapitálových statků v oblasti průmyslové a zemědělské výroby.*
- 3. Postupně zaměstnává rozhodující množství práce, resp. lidského kapitálu.*
- 4. Stává se těžištěm procesu akumulace - produkce vzdělanostního sektoru z podstatné části nachází uplatnění právě v samotném tomto sektoru, v něm je i těžiště inovací.*
- 5. Podstatným způsobem rozšiřuje spektrum lidských potřeb, které jsou ve stále větší míře uspokojovány produkcí vzdělanostního sektoru; jedná se o potřeby, jejichž uspokojování (i užitek z nich, včetně potěšení souvisejícího s tímto užitekem) bezprostředně souvisí s rozvojem a uchováním lidských schopností, tj. jedná se o schopnostní potřeby.*
- 6. V důsledku všeho předešlého má vzdělávací sektor rozhodující podíl na celkové produkci a na ekonomickém růstu, jehož podobu určuje samotným charakterem své produkce (tj. produkce, která má podobu poskytování vzdělávacích a dalších služeb sloužících k rozvoji a uchování lidských schopností).*

Názorná představa průmyslové revoluce a zrodu vzdělanostní společnosti

Výše řečené si můžeme s určitým zjednodušením znázornit prostřednictvím následujícího schématu, který ukazuje přechod od ekonomického systému založeného na zemědělské výrobě k ekonomickému systému založenému na průmyslové produkci a následně pak na produkci vzdělávacího sektoru.

Obrázek 6: Schématické znázornění vývoje společnosti z hlediska zvýraznění dvou etap - průmyslové revoluce a zrodu vzdělanostní společnosti:

A ještě, jak to viděl K. Marx

Myslím, že toto vymezení je i s odstupem času poměrně přesné. K pochopení toho, jak proběhla průmyslová revoluce, je vynikající knížka F. Braudela *Dynamika kapitalismu*. K tomu lze najít podrobné výpisky na: http://www.valencik.cz/marathon/04/mar040z00.htm#_Toc62485434

(Příloha 13 - Průmyslová revoluce a nynější přechod ke vzdělanostní společnosti)

K tomu ještě jeden citát z K. Marxe (právě z něj vychází R. Richta, když píše své práce o vědeckotechnické revoluci, zvláště pak slavnou týmovou práci *Civilizace na rozcestí*):

„Směna živé práce za práci zpředmětněnou, tj. kladení společenské práce ve formě protikladu mezi kapitálem a námezdní prací - je poslední stupeň hodnotového vztahu a výroby založené na hodnotě. Jeho předpokladem je a zůstává - velké množství bezprostřední pracovní doby, množství vynaložené práce jako rozhodující činitel produkce bohatství. Ale tou měrou, jak se rozvíjí velký průmysl, se vytváření skutečného bohatství stává méně závislým na pracovní době a na množství vynaložené práce než na síle činitelů, kteří se v průběhu pracovní doby uvádějí do pohybu a kteří sami zase - jejich síla a působivost - nemají žádný vztah k bezprostřední pracovní době, kterou stojí jejich výroba, nýbrž závisejí spíše na všeobecném stavu vědy a na pokroku techniky, čili aplikaci této vědy ve výrobě. (Rozvoj této vědy, zvláště přírodovědy a s ní i všech ostatních, sám opět odpovídá rozvoji materiální výroby.) Zemědělství např. se stává pouhou aplikací vědy o materiální látkové výměně, o tom, jak ji regulovat co nejvýhodněji pro celý společenský organismus. Skutečné bohatství se naopak projevuje - a to ukazuje velký průmysl - jednak v obrovském nepoměru mezi vynaloženou pracovní dobou a jejím produktem, jednak v kvalitativním nepoměru mezi prací redukovanou na čirou abstrakci a mohutností výrobního procesu, na nějž dozrívá. Práce se už tolik nejeví jako uzavřená do výrobního procesu, nýbrž člověk je ve vztahu k výrobnímu procesu samému spíše dozorcem a regulátorem. (To, co platí o strojích, platí rovněž o kombinaci lidských činností a rozvoji lidských styků.) Ted' už nevsouvá dělník mezi sebe a objekt jako mezičlánek modifikovaný přírodní předmět; nyní jako prostředníka mezi sebe a neorganickou přírodu, již se zmocňuje, vkládá přírodní proces, který přeměňuje v průmyslový. Ocítá se vedle výrobního procesu, místo aby byl jeho hlavním činitelem. V této proměně se jako hlavní pilíř výroby a bohatství nejeví ani bezprostřední práce, kterou vykonává sám člověk, ani pracovní doba, po kterou pracuje, nýbrž osvojování jeho vlastní produktivní síly, jeho pochopení přírody a její ovládnutí díky jeho jsoucnu jako společenského organismu - jedním slovem rozvoj společenského individua. Krádež cizí pracovní doby, na níž je založeno dnešní bohatství, se jeví jako ubohá základna proti této nově rozvinuté základně, kterou vytvořil sám velký průmysl. Jakmile práce ve své bezprostřední formě přestala být velkým zdrojem bohatství, pracovní doba už není a nemůže být mírou bohatství, a tedy i směnná hodnota přestává být mírou užité hodnoty. Nadpráce masy /lidí/ už není podmínkou rozvoje všeobecného bohatství, právě tak jako ne-práce nemnoho /lidí/ přestala být podmínkou rozvoje všeobecných sil lidské hlavy. Tím se hroutí výroba založená na směnné hodnotě a sám bezprostřední materiální výrobní proces se zbavuje nutnosti a protikladnosti. Svobodný rozvoj individualit, a tedy nikoli redukce nutné pracovní doby za účelem kladení nadpráce, ale vůbec redukce nutné práce společnosti na minimum, a tomu pak odpovídající umělecké, vědecké atd. vzdělávání individuí díky času, který se pro všechny uvolnil, a díky prostředkům, které byly vytvořeny. Sám kapitál je rozpor procházející procesem, a to proto, že usiluje o zkrácení pracovní doby na minimum, zatímco na druhé straně klade pracovní dobu jako jedinou míru a zdroj bohatství. Proto zkracuje pracovní dobu ve formě nutné pracovní doby a prodlužuje ji ve formě nadbytečné pracovní doby; klade tedy rostoucí měrou nadbytečnou pracovní dobu jako podmínku - jako otázku života a smrti - pro nutnou pracovní dobu. Na jedné straně tedy vyvolává v život všechny síly vědy a přírody, jakož i síly společenské kombinace a společenského styku, aby vytváření bohatství učinil nezávislým (relativně) na pracovní době, která je na ně vynaložena. Na druhé straně chce takto vytvořené obrovské společenské síly měřit pracovní dobou a spoutat je v mezích, které jsou potřebné k tomu, aby se už vytvořená hodnota chovala jako hodnota. Výrobní síly a společenské vztahy - ty i ony jsou různými stránkami rozvoje společenského individua - se kapitálu jeví jen jako prostředky k tomu, aby mohl vyrábět na své omezené základně. Fakticky jsou však materiálními podmínkami pro to, aby tato základna byla vyhozena do povětří. Národ je opravdu bohatý, jestliže se místo 12 hodin pracuje 6. Bohatství není velení nad dobou nadpráce (reálné bohatství), „nýbrž volný čas pro každé individuum a celou společnost vedle času vynaloženého v bezprostřední výrobě“.” (K. Marx: Rukopisy „Grundrisse II“, Praha, Svoboda 1974, s. 335-337.)

A navazující:

„Skutečná ekonomie - úspornost - záleží v úspoře pracovní doby: (minimum - a redukce na minimum - výrobních nákladů), tato úspornost je však totožná s rozvojem produktivní síly. Nejde tedy vůbec o to zříkat se požitku, nýbrž rozvíjet produktivní sílu a schopnosti k výrobě a tedy i schopnosti a prostředky požitku. Schopnost požitku je podmínkou požitku, tedy jeho prvním prostředkem, a tato schopnost znamená rozvoj nějaké individuální vlohy, produktivní síly. Úspora pracovní doby se rovná růstu volného času, tj. času pro plný rozvoj individua, který zase působí zpětně na produktivní sílu práce jako největší produktivní síla.“ (K. Marx: Rukopisy „Grundrisse II“, Praha, Svoboda 1974, s. 343.)

Podrobně s komentářem a dalšími prameny viz: http://www.sds.cz/docs/prectete/epubl/rva_som.htm

K tomu ještě přidávám pro názornost obrázek v angličtině, který jsem použil pro znázornění toho, o co jde, na mezinárodní konferenci.

Ohlas na od Jana Mertla (23.8.2012)

Jak vyplývá ze zaslaných věcí, ke vzdělanostní společnosti již toho bylo řečeno poměrně mnoho. Nicméně několik bodů mohu přidat i já:

1. Vzdělanostní společnost je fenoménem postindustriální společnosti právě proto, že industrializace umožnila člověku soustředit se na rozvoj sebe sama, nikoli na pouhé přežití či kultivaci okolí – problém se vzdělanostní společností spočívá především v tom, že její rozvoj souvisí především s intrapsychickými dispozicemi a kvalitami jednotlivců, a to nikoli pouze racionálně-alokačních, ale stejně tak i emocionálně-vztahových. Zjednodušeně řečeno, když usneme, tak veškeré myšlenky mizí a zbývají možná publikace, které ale nemusí pochopit ten, kterému nejsou vysvětleny. V tomto smyslu je třeba chápat i vzdělání, tj. neredukovat ho na sumativní hodnocení „znalostí“, ještě hůře pak „znalostí, které se dají prodat“ (to je nutná, ale nikoli postačující součást vzdělání).

2. Výstupem existence vzdělanostní společnosti je (v ideálním případě) rostoucí kvalita života.

3. ČR zatím bohužel převládá pojetí vzdělanostní společnosti ve smyslu jejího příspěvku ke konkurenceschopnosti, chápané úzce jako účetní bilance (viz „čistá pozice“ ve vztahu k EU, diferenciaci platu vysokoškoláka a podobně). Výsledkem jsou velké rozdíly v příjmech mezi odvětvími, věcně neodůvodnitelné (tím nepropagují nivelizaci příjmů !!!) – soukromé investice do vzdělání jsou v ČR nezvládnuté, i díky opakovaným podivným diskusím o školném mezi jeho nekritickými příznivci a nekritickými odpůrci. To je o volbě sociálního modelu; připomínám, že i pokud bychom se rozhodli mít kompletně veřejně financované školství jako v severských zemích, i tak soukromé výdaje na vzdělání stejně nebudou nízké. Případně může existovat malé „diferenční“ školné na vysokých školách při zachování stávající úrovně veřejného financování.

4. Vzdělání souvisí se zdravím: pomineme-li extrémů typu S. Hawkinga, je mezi těmito dvěma entitami cyklická pozitivní vazba. Rozvoj osobnosti je podmíněn dobrým zdravotním stavem nebo jeho adekvátní kompenzací. Kognitivní dovednosti souvisí s podmínkami pro jejich získávání.

5. Nelze podcenit ani vztahově-etickou složku vzdělanostní společnosti. Selektivní „genialita“ je k ničemu, pokud nenajde adekvátní uplatnění a ohodnocení.

6. Každý umí něco; viz citát A. Einsteina „*Každý má v sobě génia, ale když budete hodnotit ryby podle toho, jak umí lézt na strom, budete si celý život myslet, že jsou hloupé*“. V ČR bohužel převládá tendence „*jsi chytrý, zvládneš všechno*“. To není pravda.

K tomu J. Mertl (16.9.2012)

Otázka je, jestli tu vzdělanostní společnost budeme schopni promítnout do adekvátně placených pracovních míst v takovém počtu, který bude schopen absorbovat příslušnou vyšší vzdělanostní úroveň. Ta je samozřejmě žádoucí, stejně jako posun společnosti tímto směrem – ovšem ve vyspělých zemích to poslední dobou selhává právě na zaměstnanosti.

K tomu R. Valenčík (16.9.2012)

No právě v tom je nedostatek přístupu R. Reicha. To, že nedoceňuje, resp. nedovede si konkrétně představit zpětné působení volného času na ekonomiku.

Mj. jedním z aspektů, kde se produktivní vliv volného času na ekonomiku může výrazně projevit, souvisí právě s produktivním pojetím dlouhověkosti.

K tomu J. Mertl (17.9.2012)

Nicméně podle článku Reicha to zároveň znamená opustit obsesi pracovní dobou a spol. Nevím, nevím, jestli to v ČR je reálné ....

Odkaz Petra Matějů na stránky OECD s komentářem

Posílám vám odkaz na příslušnou sekci stránek OECD, kde najdete stručné summary, headlines i celou publikaci:

<http://www.oecd.org/newsroom/educationspendingrisingbutaccesstohighereducationremainsunequalinmostcountries.htm>

Podstatné je, přes pochyby některých skeptiků mezi námi zůstává „equity“ jedním z hlavních problémů v oblasti vzdělávání (tomuto problému je letos věnována zvláštní sekce publikace i jejích „highlights“) (<http://www.oecd.org/edu/highlights.pdf>)

a tisková zpráva má výmluvný název: Education spending rising but access to higher education remains unequal in most countries.

Pro naši spolupráci s ekonomy je důležitý editorial, který je na téma (Investing in people, skills and education for inclusive growth and jobs) viz

<http://www.oecd.org/edu/English%20Editorial.pdf>

Je to zvlášť poučné pro ty, kteří se zúčastnili diskuse vyvolané a moderované Radimem Valenčíkem (možná by mohl tento mail jako důkaz aktuálnosti tématu poslat do své „sítě“).

Summary v češtině je dostupné zde:

<http://www.oecd.org/edu/eag-2012-sum-cs.pdf>

Vřele doporučuji nejen sociologům, ale i ekonomům.

Vyjmám zejména: Ekonomický přínos vzdělání

Zjednodušeně řečeno, vzdělanější lidé si během krize častěji dokázali udržet zaměstnání a vyhnout se tak nezaměstnanosti. Například na počátku ekonomického poklesu v letech 2008 až 2010 vzrostla v zemích OECD již tak vysoká míra nezaměstnanosti u lidí bez vyššího středního vzdělání z celkových 8,8 % na 12,5 %, přičemž u lidí, kteří nějakou formu vyššího středního vzdělání absolvovali, se v průměru jednalo o nárůst z původních 4,9 % na 7,6 %.

Naopak u lidí s dokončeným vysokoškolským vzděláním došlo ve stejném období k mnohem menšímu nárůstu nezaměstnanosti – z původních 3,3 % na 4,7 %. V roce 2010 byla ve všech zemích OECD míra nezaměstnanosti u vysokoškolsky vzdělaných mužů zhruba o třetinu nižší než u mužů s vyšším středním vzděláním. U vysokoškolsky vzdělaných žen pak byla míra nezaměstnanosti ve srovnání se ženami s vyšším středním vzděláním přibližně o dvě pětiny nižší (ukazatel A7).

V průběhu hospodářské krize se navíc ještě prohloubily již tak výrazné rozdíly ve výdělcích lidí s vysokoškolským a nižším vzděláním. V roce 2008 vydělával v zemích OECD vysokoškolsky vzdělaný muž v průměru až o 58 % více než muž, který dosáhl maximálně vyššího středního vzdělání. V roce 2010 činil tento rozdíl až 67 %. U žen s vysokoškolským a vyšším středním vzděláním představoval v roce 2008 rozdíl ve výdělcích zhruba 54 %. V roce 2010 činil tento rozdíl už 59 % (ukazatel A8).

Z těchto údajů vyplývá, že přestože měla ekonomická krize nepochybně velmi významný dopad, a to zejména na lidi s nižším vzděláním, následky širších změn v celosvětovém školství a ekonomice jsou patrně ještě rozsáhlejší. V průběhu minulých deseti let byl v zemích OECD zaznamenán nárůst počtu dospělých, kteří dosáhli vyššího (vysokoškolského) vzdělání. Konkrétně se jednalo o nárůst z původních 22 % v roce 2000 na 31 % v roce 2010 (ukazatel A1). Přestože se však počet jedinců s vyšším vzděláním rychle zvyšoval a ekonomické podmínky od roku 2008 poněkud kolísaly, většina lidí s vyšším vzděláním i nadále ekonomicky spíše profitovala. Ukazuje se tedy, že poptávka po vysoce kvalifikovaných zaměstnancích ve „znalostních ekonomikách“ zemí OECD navzdory globální hospodářské krizi neustále roste.

Bude-li ve společnostech i nadále poptávka po lidech s vyšší kvalifikací, je pravděpodobné, že vyšší vzdělání bude představovat skutečnou výhodu nejen v krátkodobém, ale především v dlouhodobém horizontu. Stručný pohled na školství 2012 například odhaduje, že dlouhodobý osobní ekonomický přínos dosaženého terciárního (vysokoškolského) vzdělání činí ve srovnání s vyšším středním vzděláním ve 28 zemích OECD po odečtení souvisejících nákladů u mužů průměrně více než 160 000 dolarů (USD) a u žen téměř 110 000 dolarů (USD) (ukazatel A9).

Veřejné finanční prostředky vynaložené na vyšší vzdělávání se samozřejmě ve formě daní vrací zpět do veřejných fondů. Země OECD vykazují na každého muže, kterého podpořily v získání vyššího vzdělání, čistý zisk ze zvýšených daní z příjmu a dalších úspor v průměrné výši 100 000 dolarů (USD), což je téměř třikrát více, než činila původní veřejná investice do jeho vzdělání. U žen činí návratnost veřejných investic do jejich vzdělání asi dvojnásobek (ukazatel A9). Vzdělání však přináší mnohem více než veřejné a osobní ekonomické zisky. Analýzy ve Stručném EDUCATION AT A GLANCE 2012 - ISBN 978-92-64-179295 © OECD 2012 pohledu

na školství 2012 ukazují, že lidé, kteří dosáhli vyšší úrovně vzdělání, se v průměru dožívají vyššího věku, častěji se účastní voleb a častěji také podporují rovnoprávnost příslušníků etnických menšin (ukazatel A11).

Na závěr je nutné zdůraznit, že změny globální ekonomiky nezasahují pouze jednotlivce, ale i státy jako celek. Proto by se měly jednotlivé země snažit o nalezení určité rovnováhy tak, aby přiměřenou část investic do vzdělání pokrývaly veřejné prostředky a zbývající náklady hradili samotní studenti a jejich rodiny. Z výše uvedených údajů je zřejmé, že studenti a jejich rodiny v mnoha zemích OECD v poslední době postupně přebírají čím dál větší část z celkových nákladů na vzdělání (ukazatel B3). Tento vývoj je obecně zcela logický, protože jsou to zejména studenti sami, kdo má ze vzdělání největší prospěch. Existuje však riziko, že si někteří lidé nebudou moci vyšší vzdělání z finančních důvodů dovolit – což se už v některých zemích OECD skutečně děje (ukazatel B5). Takové individuální finanční potíže by tedy v širším kontextu mohly v jednotlivých zemích znemožnit nebo výrazně zpomalit plánovaný proces zvyšování vzdělávacích standardů v populaci.

Kdo by měl zájem o celou publikaci, může si ji zdarma stáhnout zde:

http://www.oecd.org/edu/EAG%202012_English_100912.pdf

Všechna důležitá data, na nichž je publikace založena, k vlastnímu zpracování budu schopen za několik dní dodat všem, kteří o ně projeví zájem.

Jako „provokativní bonus“ přikládám blog Ondřeje Štefla, s nímž (až na některé drobnosti) docela souhlasím: <http://blog.aktualne.centrum.cz/blogy/ondrej-steffl.php?itemid=17360>